

N° 11. 113. 1853.
~~Recevoit~~

N° 67.

Redaction 19 Januarij 1853.

Am. 6 July 1844
fol. 51.

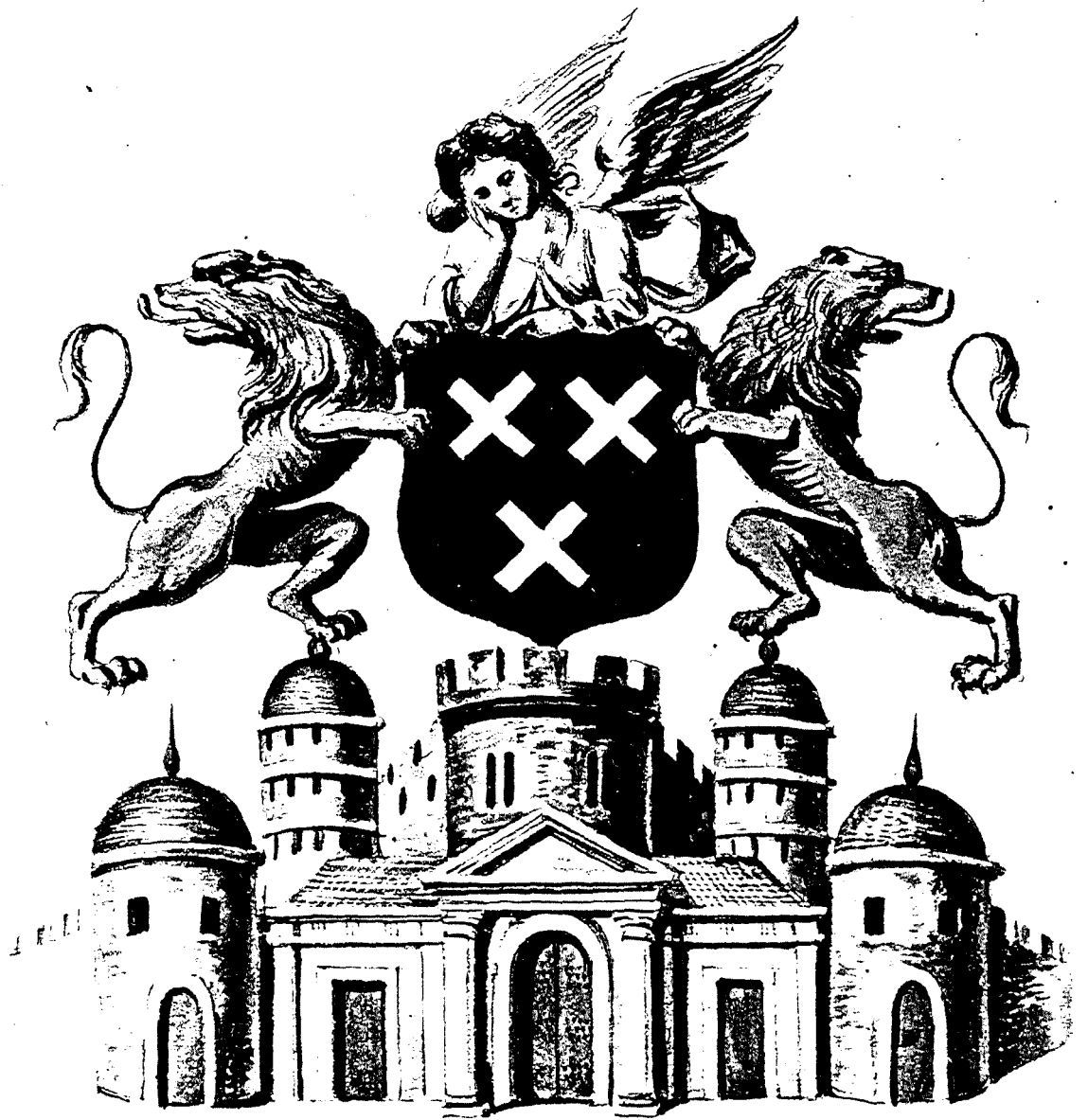
Tevoldening aans. gedaane oprueping
 van megen. W^o Excellente in het dagblad der Provincie
 van den 7 deres gedaan, heb ik selis W^o Hooglof gestreng
 bij dese te Adviespenen eene naauw Keuringe af te kenning
 een nu van ouds her gebruikelijke wapen der stad;
 tot beter verstante van het zelue voorseel ik nodig hier
 bij te voegen, dat de stad in haar wapen, voert drie fandiën
 kruisden op een rood velt, gedekt door een Engellen
 tot tenant of schildhouder streefende Secunien,
 het al rustende op eenen vuden burget, alles in die voegen
 als in bijgaande tekening sigbaar is; Door wien of op
 wat tijde, dit wapen gegeven is, is niet bekend, doch
 het is zeker dat de drie zilveren kruisden op een rood veld
 reeds in 1252 als Stads wapen geberigt zijn. — de
 tekening vanden burget heeft zeer waarschijnlijck in
 later tijde en eenige veranderinge ondergaan, want het is
 blijkbaar dat het voorste gedeelte van denzelven het
 werk van moderner dagen is. — Ik vinde geene reden
 waaren aendat wapen, eenige veranderinge soude worden
 toegebracht, en het zou mij dus aangenaam zijn de Con-
 firmatie van H. K. Hoogh. d. daartop te erlangen.

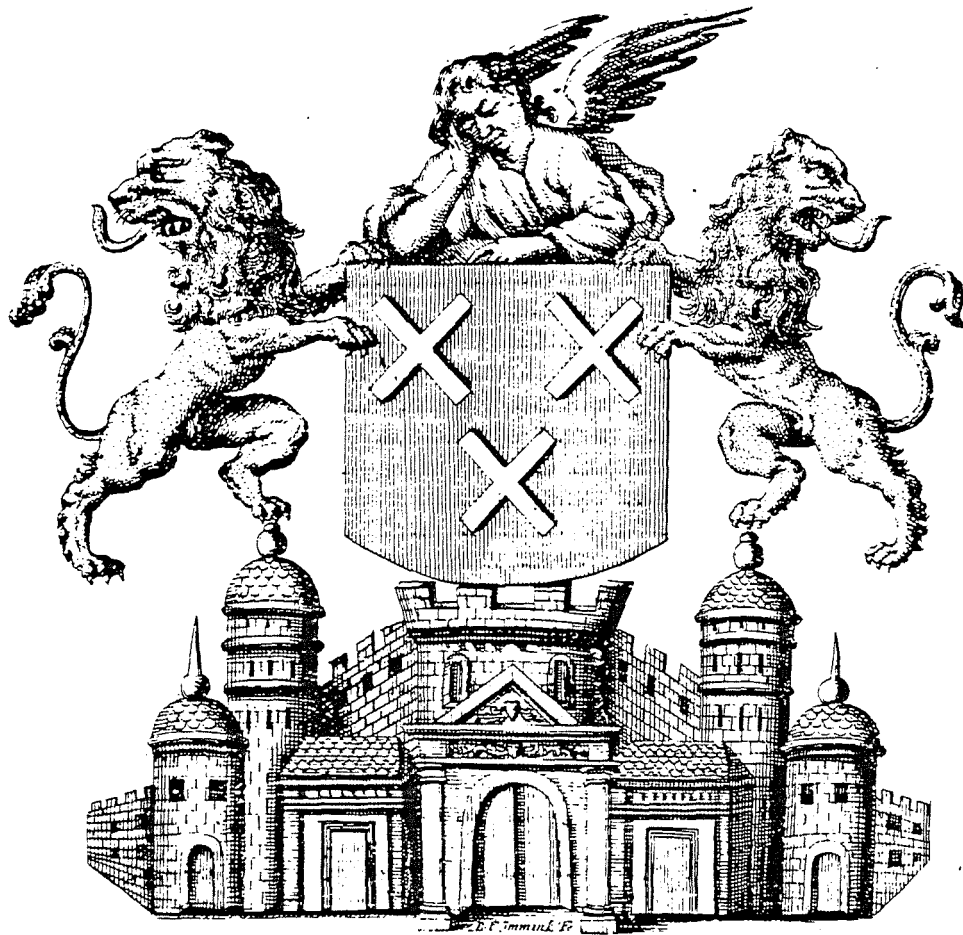
De Burgemeester der stad Brada

1853
H. K. Hoogh.

H. K. Hoogh.
H. K. Hoogh.
H. K. Hoogh.
H. K. Hoogh.

H. K.

VAN WEGE DEN KONING.

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL, gebruik makende van de magt aan
denzelven verleend, bij besluit van den 20sten Februarij 1816, bevestigt bij
dezen *de Stad Breda.*

ingevolge het, door *haar* gedaan verzoek, in het bezit van het navolgende Wapen:

*Lijnde van Keul, beladen
van Zilver, staande toe
door een Engel in vast,
Leeuw van goud, rustende
in zyne natuurlyke*

*met drie St. andrius kruisjes
en een. — Het Schild gedekt
gehouden door een klimmende
het Schild op een Berg
kleuren.*

Gedaan in 'S GRAVENHAGE den *16 July 1817.*

*Max. L. H. van
Secretaris.*

TER ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD,

De Wachter van den Secretaris.

De evolutie van het stadswapen van Breda

Het stadswapen van Breda vertoont een evolutie, die in nauwelijks twee eeuwen zijn beslag heeft gekregen. Deze ontwikkeling is aan de hand van de stadszegels in grote lijnen te volgen.

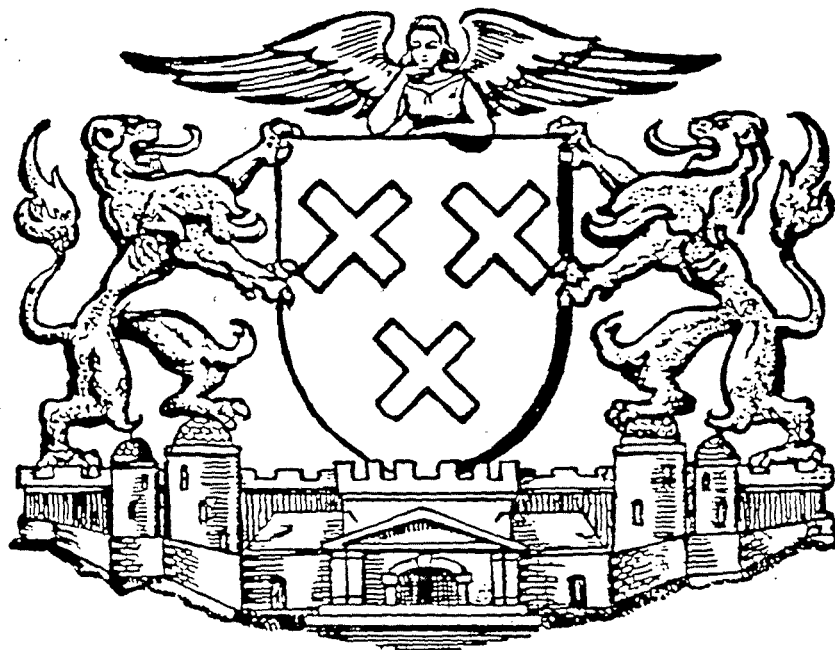
Het oudst bekende zegel (afb. 1) kan globaal worden gedateerd op de tweede helft van de dertiende eeuw. Tegen een zeer gestyleerde burcht is het wapenschild van de heren van Breda aangebracht. Van de burchtmuren is een deel met twee schietspletten en vier kantelen te zien. Van een hoger gelegen muurgedeelte of toren steken twee kantelen boven de middelste van de ervoor gelegen muur uit. De vraag, of hier een werkelijke burcht of een symbool van stedelijke weerbaarheid bedoeld wordt, is niet met stelligheid te beantwoorden. De boven de muur uitstekende kantelen vullen juist een hiaat in het zegelveld, zodat ook aan een esthetische ingreep kan worden gedacht.

Het wapenschild is dat van de heren van Breda, die sinds de twaalfde eeuw tot 1287 Stad en Land regeerden. De kleuren, zilveren schuinkruisjes op rood, zijn vanaf het midden van de dertiende eeuw (1254) bekend. De stad heeft waarschijnlijk geen andere kleuren aangenomen, dan die van de heer. Na het uitsterven van de heerlijke familie heeft Breda het schild geleidelijk aan als het eigen wapen beschouwd, een ontwikkeling die ook elders te volgen is.

Als tegenzegel werd de afbeelding van een omgewende heraldische leeuw tussen drie schuinkruisjes gebruikt (afbeelding 2). Hiermee is de tweede figuur van het toekomstige wapenensemble eveneens gedateerd. Aangezien de heren van Breda hun rechten in leen hielden van het hertogdom Brabant kan aan de herkomst van de leeuw nauwelijks getwijfeld worden.

In de vijftiende eeuw komen naast elkaar twee zegels in gebruik : het *grootzegel*, gebruikt om belangrijke, bindende overeenkomsten te bekrachtigen, en het *zegel ten zaken*, waarvan minder belangrijke, herhaaldelijk af te geven akten werden voorzien.

Op het grootzegel (afbeelding 3) komt reeds het ensemble voor, dat thans nog het volledige wapen van Breda vormt. De burcht is daarop volledig uitgewerkt. Behalve vier van spitsen voorziene muurtorens is een open poortgebouw aangebracht. De toren, die daarboven uit rijst heeft een dubbele rij vensters of schietgaten en een torenspits, waarop het schild rust. Dit schild heeft een ronde onderkant, in tegenstelling met het puntige gotische schild dat op het dertiende-eeuwse zegel prijkt. De onduidelijke heuveltoppen weerszijden de burcht dienen als voetstuk voor het schild en voor de schildhoudende leeuwen, die ieder met één van de achterpoten daar op staan. Om de lege ruimte tussen de burchttoren en de heuveltoppen op te vullen groeit weerszijden van de schildpunt nog een boompje. Bovenaan rust een engel met de rechter elleboog op het schild, terwijl hij dit met de linkerhand vasthoudt.

9. Moderne versie van het wapen door
V. van Schoonhoven van Beurden

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

Het wapen van

B r e d a

Bergen op Zoom
sept. 1989

De evolutie van het stadswapen van Breda

Het stadswapen van Breda vertoont een evolutie, die in nauwelijks twee eeuwen zijn beslag heeft gekregen. Deze ontwikkeling is aan de hand van de stadszegels in grote lijnen te volgen.

Het oudst bekende zegel (afb. 1) kan globaal worden gedateerd op de tweede helft van de dertiende eeuw. Tegen een zeer gestyleerde burcht is het wapenschild van de heren van Breda aangebracht. Van de burchtmuren is een deel met twee schietspleten en vier kantelen te zien. Van een hoger gelegen muurgedeelte of toren steken twee kantelen boven de middelste van de ervoor gelegen muur uit. De vraag, of hier een werkelijke burcht of een symbool van stedelijke weerbaarheid bedoeld wordt, is niet met stelligheid te beantwoorden. De boven de muur uitstekende kantelen vullen juist een hiaat in het zegelveld, zodat ook aan een esthetische ingreep kan worden gedacht.

Het wapenschild is dat van de heren van Breda, die sinds de twaalfde eeuw tot 1287 Stad en Land regeerden. De kleuren, zilveren schuinkruisjes op rood, zijn vanaf het midden van de dertiende eeuw (1254) bekend. De stad heeft waarschijnlijk geen andere kleuren aangenomen, dan die van de heer. Na het uitsterven van de heerlijke familie heeft Breda het schild geleidelijk aan als het eigen wapen beschouwd, een ontwikkeling die ook elders te volgen is.

Als tegenzegel werd de afbeelding van een omgewende heraldische leeuw tussen drie schuinkruisjes gebruikt (afbeelding 2). Hiermee is de tweede figuur van het toekomstige wapenensemble eveneens gedateerd. Aangezien de heren van Breda hun rechten in leen hielden van het hertogdom Brabant kan aan de herkomst van de leeuw nauwelijks getwijfeld worden.

In de vijftiende eeuw komen naast elkaar twee zegels in gebruik: het *grootzegel*, gebruikt om belangrijke, bindende overeenkomsten te bekrachtigen, en het *zegel ten zaken*, waarvan minder belangrijke, herhaaldelijk af te geven akten werden voorzien.

Op het grootzegel (afbeelding 3) komt reeds het ensemble voor, dat thans nog het volledige wapen van Breda vormt. De burcht is daarop volledig uitgewerkt. Behalve vier van spitsen voorziene muurtorens is een open poortgebouw aangebracht. De toren, die daarboven uit rijst heeft een dubbele rij vensters of schietgaten en een torenspits, waarop het schild rust. Dit schild heeft een ronde onderkant, in tegenstelling met het puntige gotische schild dat op het dertiende-eeuwse zegel prijkt. De onduidelijke heuveltoppen weerszijden de burcht dienen als voetstuk voor het schild en voor de schildhoudende leeuwen, die ieder met één van de achterpoten daar op staan. Om de lege ruimte tussen de burchttoren en de heuveltoppen op te vullen groeit weerszijden van de schildpunt nog een boompje. Bovenaan rust een engel met de rechter elleboog op het schild, terwijl hij dit met de linkerhand vasthoudt.

Omdat in de tijd waarin het schild werd vervaardigd de graven van Nassau in Breda regeerden, wordt wel verondersteld dat de leeuwen die van Nassau zouden zijn. Gezien het voorkomen van een (Brabantse) leeuw op het dertiende-eeuwse tegenzegel kan deze toeschrijving met reden betwijfeld worden.

De engel sluit de compositie aan de bovenzijde af. De betekenis van deze figuur is moeilijk te achterhalen. Op zegels in binnen- en buitenland komt deze herhaaldelijk voor, bijvoorbeeld als schildhouder van het wapen van Maastricht. Een eenvoudiger afbeelding van het wapen van Breda lijkt, afgezien van het schild, veel op dat van Maastricht. Op het zegel ten zaken van Breda (afbeelding 4) zit of hurkt de engel achter het schild, dat hij met de rechterhand vasthoudt en met de linker een wijde geste maakt, waardoor deze hand in het randschrift terecht komt.

Dit zegel werd tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw gebruikt. Omdat het stempel toen afgesleten was is het vervangen door een vlakker gesneden cachet, waarop de engel staat en het schild met beide handen vasthoudt (afbeelding 5).

In de achttiende eeuw kwam daarnaast een ander zegel in gebruik, waarop de engel en de burcht niet zijn afgebeeld (afbeelding 6). Inplaats daarvan rust het schild op een krullerige versiering, een zogenaamde arabesk. De engel is vervangen door een kroon van drie bladeren en tweemaal drie parels. Van het vijftiende-eeuwse ensemble resteren slechts het schild en de beide schildhoudende leeuwen.

De kroon is er een van het model, dat als rangkroon voor markgraven werd beschouwd. Het kwam als zodanig ook voor op de wapens van Antwerpen en Bergen op Zoom. Daar paste deze kroon ook beter, want beide steden waren hoofdplaats van een markgraafschap of markizaat. Dit kroonmodel komt echter meermalen voor bij plaatsen die met een markgraaf niets van doen hadden, bijvoorbeeld bij steden in Holland. Daar kwam het voor in de plaats van de vijfbladige kroon, die in deze periode als symbool van graven werd beschouwd. Onnodig te zeggen, dat het aannemen van het model met de tweemaal drie parels tussen de bladeren zowel ginds als te Breda aan onachtzaamheid van de stempelsnijders moet worden toegeschreven.

Het zegel met het gekroonde wapen was geen lang bestaan beschoren. Het werd kennelijk als een vermindering van het volledige wapenensemble gezien. Hiervoor getuigt de gravure door Immink, afgedrukt in het bekende standaardwerk van Th. van Goor (1744), die geheel aan het grootzegel is ontleend (afbeelding 7). Er zijn echter enige verschillen, toe te schrijven aan het feit, dat een oorspronkelijk op een rond zegelvlak aangebrachte afbeelding in een rechthoekige compositie werd omgevormd.

De burcht is aanzienlijk verbreed en neemt reikt bijna tot de helft van de hoogte van het ensemble.

De leeuwen zweven nu ieder met één van de rechterpoten boven het lage deel van de burcht, terwijl de andere poten op de muurtorens rusten. Het wapenschild heeft een bijna vierkant vorm gekregen.

Bij de procedure, die aan de bevestiging van het wapen in 1817 voorafging werd een tekening ingezonden, die vrijwel identiek is aan genoemde gravure, maar waarop het schild de toen gebruikelijke onderkant met een *accolade*vorm heeft (afbeelding 8). Het op 16 juli 1817 verleende wapen is geheel aan de ingezonden tekening ontleend. De omschrijving getuigt van de haast, waarmee in deze periode de wapenverleningen werden afgedaan :

Van keel, beladen met drie St. Andrieskruissen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op eene burg in zijn natuurlijke kleuren.

Zowel de vervormingen van het oorspronkelijke ensemble als de onvolledige omschrijving gaven aanleiding tot irritatie. In de jaren vijftig van onze eeuw tekende V. van Schoonhoven van Beurden een versie van het wapen, die meer eenheid en stijl vertoont (afbeelding 9). Dit model werd lange tijd door de gemeentelijke administratie als briefhoofd gebruikt, maar is later door vrijwel onherkenbare styleringen vervangen.

Op genoemde tekening is een redelijke vormgeving bereikt door het verlagen en verbreden van de burcht. De leeuwen staan stevig op torens en muren. De vleugels van de engel zijn wijd uitgespreid, waardoor de horizontale opbouw in de breedte wordt versterkt. Het schild is relatief groter afgebeeld, zodat het weer de centrale plaats van de compositie inneemt.

Een goede wapenafbeelding en omschrijving, die voor lange tijd officieel vastligt, is daarmee echter nog niet bereikt. Daarom heeft de Noordbrabantse commissie voor wapen- en vlaggenkunde in zijn rapport van maart 1989 aanbevolen, de genoemde tekening als uitgangspunt te nemen voor een wapenverbetering. De beschrijving kan worden gecompleteerd en vereenvoudigd en als volgt luiden :

In keel drie schuinkruisen van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel. Het geheel rustende op een geopende burcht van rode stenen met witte voegen en met daken en torenspitsen van azuur.

30-08-1989 WvH

Gebruikte literatuur

Th. E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, 's-Gravenhage, 1744.

W.A. van Ham, "De symbolen van Stad en Land van Breda", *De Oranjeboom* 21 (1968) 101-124.

W.A. van Ham, *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant*, Zutphen, 1986.

J.P.W.A. Smit, "Het wapen van Breda", *De Oranjeboom* 2 (1949) 17-43.

gemeente Breda

burgemeester

Aan de Noord-brabantse Commissie
voor Wapen- en vlaggenkunde
Furmerstraat 14
5628 HE EINDHOVEN

Stadhuis, Grote Markt 38
Correspondentie adres :
Postbus 90.156
4800 RH Breda
Telefoon 076 - 249111
Telex : 54030

uw brief van
24 mei 1989

datum
18 AUG. 1989

ons nummer
K/896809109

onderwerp
gemeentewapen

bijlagen

Mijne heren,

Veel dank verschuldigd voor Uw deskundige opmerkingen bij de door onze archivaris voorgestelde wapenbeschrijving. Gaarne zullen wij van U vernemen welke weg moet worden bewandeld om te komen tot een officiële wapenvernieuwing, vastgelegd in een Koninklijk Besluit en een nieuw wapendiploma.

Naar aanleiding van Uw opmerking dat bij drie wapenfiguren de omschrijving "geplaatst twee en één" overbodig is, omdat deze configuratie vanzelf spreekt, stellen wij voor deze bepaling in de wapenomschrijving weg te laten. Ook in deze is korthed beter dan omslachtigheid.

De omschrijving zou dus gaan luiden:
In keel drie schuinkruisen van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel. Het geheel rustend op een geopende burcht van rode stenen met witte voegen met daken en torenspitsen van azuur.

Met oprechte hoogachting,

Drs F.M. Feij

*Willeen,
wat is het antwoord schrijven?*

Aan de Noordbrabantse Commissie voor
Wapen- en Vlaggenkunde
Purmerstraat 14
5628 HE EINDHOVEN

Stadsersf 2, 4811 XS Breda
Telefoon 076 - 242401

bericht op uw schrijven van	datum	ons nummer
3.06.1988; 88.002	20 SEP. 1988	1070/IJ/AH
onderwerp	bijlagen	
Betr. gemeentewapens (en -vlaggen)		

Mijne Heren,

Naar aanleiding van de paragraaf over het wapenensemble van Breda kan ik U mededelen dat de tekeningen van V. van Schoonhoven van Beurden, waarvan er één in Uw rapport is weergegeven, redelijk voldoen. Wel heb ik enig bezwaar tegen de "wijdevlucht" van de "eerste schildhouder", de engel. Hierdoor wordt weliswaar meer symmetrie in de uitbeelding gebracht, maar ik denk toch dat dat niet per se noodzakelijk is. In andere tekeningen heeft ook de heer Van Schoonhoven van Beurden dit element niet altijd zo uitgebeeld. Een voorbeeld van zo'n tekening voeg ik hierbij.

Overigens vind ik dat de heer Van Schoonhoven van Beurden de engel wel erg uitdrukkelijk vrouwelijk maakt. Een winstpunt bij zijn uitbeelding is dat de leeuwen niet meer vrij in de ruimte zweven.

Wat de wapenomschrijving betreft zou ik het volgende willen opmerken. Is het niet wat vreemd om bij de "eerste schildhouder", de engel, bij het lichaam te spreken van "natuurlijke kleur" en bij de vleugels van zilver? Is het dan niet beter te spreken van het lichaam van goud en de vleugels van zilver, of nog beter: van de complete engel in "natuurlijke kleuren"?

Bij de burcht zou ik zeker liever willen spreken van "natuurlijke kleuren" zoals ook in het wapendiploma uit 1817 gebeurde. Een uitbeelding van de burcht met rode stenen met witte voegen en blauwe daken lijkt mij nogal nadrukkelijk. Bij natuurlijke kleuren kan deze nadruk wat minder zijn. En is het wel juist om te spreken van een "geopende" burcht?

Ik vertrouw hiermee mijn gedachten - zeker voorlopig - duidelijk te hebben geformuleerd.

Uw concept-rapporten hebben wij opgenomen in de bibliotheek (D-898 a.b.).

Hoogachtend,

drs. P.M. Toebak, gemeentearchivaris

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

ingesteld door de Stichting Brabants Heem, 6 maart 1987

Aan het college van
Burgemeester en Wethouders
van Breda
Postbus 90.156
4800 RH Breda

Uw brief van 16.03.1989
Uw kenmerk nr. 89.024

Datum 24 mei 1989
Ons kenmerk WvH-3

Onderwerp gemeentewapen

Zeer geacht College,

Met waardering heeft de commissie kennisgenomen van het feit, dat u tot een nieuwe en betere heraldische omschrijving en tekening van het gemeentewapen van Breda wenst te komen. Moge dit streven bekroond worden door een officiële wapenvernieuwing, vastgelegd in een Koninklijk Besluit en door middel van een nieuw wapendiploma.

Toch kan ik het niet geheel eens zijn met de beschrijving, zoals die door uw gemeentearchivaris is voorgesteld. De omschrijving twee en één spreekt voor drie wapenfiguren vanzelf; slechts wanneer deze in een rij naast of onder elkaar worden afgebeeld dient dit te worden vermeld. Mocht u aan deze toevoeging toch de voorkeur geven, dan hoort deze te luiden : geplaatst twee en één. Een burcht is een kunstmatige wapenfiguur en kan dus geen natuurlijke kleur hebben. De omschrijving van de kleuren van de stenen en van de voegen in de beschrijving van de commissie is derhalve correct. De vermelding geopend is niet overbodig.

De omschrijving kan aldus luiden :

In keel drie schuinkruisen van zilver, geplaatst twee en één. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel. Het geheel rustend op een geopende burcht van rode stenen met witte voegen met daken en torenspitsen van azuur.

Hopende u hiermede van dienst te zijn geweest teken ik namens de commissie,

(W.A. van Ham).

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

ingesteld door de Stichting Brabants Heem, 6 maart 1987

Drs. F.M. Feij
burgemeester van
B r e d a

Uw brief van 18 augustus 1989
Uw kenmerk K/896809109

Datum 4 september 1989
Ons kenmerk 89.024

Onderwerp gemeentewapen

Zeer geachte heer Feij,

Als antwoord op uw bovenvermeld schrijven doe ik u hierbij -in tweevoud- uitvoeriger documentatie inzake de evolutie van het wapen van Breda toekomen.

Wat de te volgen procedure betreft het navolgende. Indien een volledige wapenherziening aanhangig moet worden gemaakt, hoort het nieuwe wapen bij gemeenteraadsbesluit te worden vastgesteld, waarna dit door de Kroon moet worden bevestigd nadat deze aan de Hoge Raad van Adel advies heeft gevraagd. In dit geval kunt u beter, ter voorbereiding van een verdere afwikkeling, een prae-advies aan gemeld college vragen, vergezeld van één exemplaar van de documentatie.

Met de secretaris van de Hoge Raad van Adel (adres : postbus 30436, 2500 GK Den Haag) heb ik terzake telefonisch overleg gepleegd.

Hopende u hiermede van dienst te zijn geweest,
Met de meeste hoogachting,

(W.A. van Ham, plv. secretaris)

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

ingesteld door de Stichting Brabants Heem, 6 maart 1987

Aan de leden van de commissie

Uw brief van
Uw kenmerk

Datum 4 september 1989
Ons kenmerk 89.026

Onderwerp gemeentewapen Breda/wapens Brabant N.O.

Geacht medelid,

Hierbij doe ik u, ter aanvulling van hetgene de secretaris u reeds heeft toegezonden, afschriften toekomen van hetgeen ik namens de commissie de burgemeester van Breda heb verstrekt.

Als toelichting bij punt 05 van de vergadering van 11e a.s. zend ik u tevens een notitie betreffende de wapens in het "proefgebied" Noord Oost Brabant.

Ik wens u aangename lectuur.

Met oprecht vriendelijke groet,

(Willem van Ham).

Aan de Noordbrabantse Commissie
voor Wapen- en Vlaggenkunde
Purmerstraat 14
5628 HE EINDHOVEN

Stadhuis, Grote Markt 38
Correspondentie adres:
Postbus 90.156
4800 RH Breda
Telex: 54030
Telefax: 242068

bericht op uw schrijven van
16.03.1989, nr. 89.024

datum

3 MEI 1989

ons nummer

onderwerp

bijlagen

toestel behandelend ambtenaar

gemeentewapen

Mijne heren,

Naar aanleiding van Uw bovenaangehaald schrijven willen wij gaarne het navolgende onder Uw aandacht brengen. Zoals U weet heeft onze archivaris, Drs P.M. Toebak, in september van het vorig jaar zijn gedachten over een nieuwe en betere heraldische beschrijving van het gemeentewapen van Breda aan U doorgegeven.

In overleg met deze geven wij er de voorkeur aan de omschrijving van het Bredase wapen toch iets anders te formuleren dan U voorstelt, en wel als volgt:

In keel drie schuinkruisen van zilver, twee en één. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur, en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel. Het geheel rustend op een burcht van natuurlijke kleur met daken en torenspitsen van azuur.

Mocht U het niet eens zijn met de kleine correcties, die wij in Uw voorstel hebben aangebracht, dan zullen wij dat gaarne van U vernemen.

Hoogachtend,

burgemeester en wethouders van Breda,

, burgemeester.

, secretaris.

Wanneer wordt het wapen?
Jan.

Memo over de vlag van Breda

De keuze van een vlag voor Breda in 1952 berustte niet helemaal op heldere argumenten. Zoals dat wel meer het geval was, bestond er eertijds te Breda een wisselwerking tussen het wapen en de banier van de heerlijkheid, het land en de stad. Tot in de zeventiende eeuw waren deze gelijk, dat wil zeggen rood met drie schuinkruisjes. De banier van de heerlijkheid of Baronie komt voor in een vijftiende-eeuws handschrift in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Daarop wordt dit teken vastgehouden door een leeuw met het helmteken van de pandheer Willem van Duvenvoorde, die van 1339 tot 1350/1353 over stad en land had geregeerd. Het handschrift kan dus op een ouder voorbeeld teruggaan.

Gedeeld met de zwarte wassenaars in zilver van de familie Van Polanen, die vanaf 1350/1353 tot 1404 (1445) over Breda regeerde, komen de drie schuinkruisjes in rood voor de Baronie nog voor op de lijkstaties van Prins Maurits (1625) en Frederik Hendrik (1647).

Een **VENDEL** uit 1580 van een Bredase burgercompagnie onder leiding van Kapitein Crispyn vertoont de drie schuinkruisjes in een rood veld, waarvan de bovenzijde een strook in de kleuren oranje-wit-blauw vertoont. Natuurlijk is dit **GEEN VLAG**.

Het is wel het oudste bewijs, dat de stad zich naast het wapenschild ook de banier van de vroegere heren van Breda had eigen gemaakt.

In 1857 bleek Breda een vlag van twee banen van wit en rood, waarop in het midden het gemeentewapen te voeren. Op enige kaarten uit het begin van de zeventiende eeuw op de Mark varen reeds schepen met zo'n vlag (al kan men niet bewijzen dat zij van Breda afkomstig zijn). Dit is een indicatie, dat voor een **VLAG** bij de scheepvaart gezocht moet worden en dat niet in een bij gelegenheid gemaakt vendel gebruikt moet worden. Dat van 1580 aan de burgercompagnie voorbehouden. Pas de moderne tijd bracht uniformiteit in de legervendels.

Bij het raadsbesluit van 1952 zag men helaas aan de scheepsvlag voorbij en koos voor de heraldische banier, al kreeg deze wel de vorm van een vlag. Reeds toen werd door de provinciale archiefinspecteur uitdrukkelijk gesteld, dat de oranje-wit-blauwe banen niet tot de stedelijke vlag behoorden. Door een merkwaardige voorkeur kon de gemeente 1952 de knoop niet doorhakken en achtte het niet bezwaarlijk om bij bijzondere gelegenheden een wimpel in de kleuren oranje-blauw-bleu aan de vlag toe te voegen.

Sierksma (1962) noemt het vendel uit 1580 voor het eerst uitdrukkelijk een **VLAG** (blz. 52) zonder een reden voor die bewering te doen. Ook Vexilla Nostra nr. 181 (1992) gaat hiervan eveneens uit. Door een dergelijke belachelijke vermelding heeft Breda de oudste stadsvlag van Nederland!

Willem van Ham, Bergen op Zoom, 31 augustus 1992

Bronnen :

Koninklijke Bibliotheek Brussel, coll. Goethals nr. 703; handschriftencollectie nr. 15662 ; Atlas van Stolk Rotterdam, nrs. 1624 en 1929.

W.A. van Ham, "De symbolen van Stad en Land van Breda", *De Oranjeboom* 21 (1968) 107.

Kl. Sierksma, *Nederlands Vlaggenboek*, Utrecht 1962.

J.P.W.A. Smit, *De legervlaggen uit den aanvang van den 80-jarigen oorlog*. Assen, 1938.

Deze bronnen heb ik zelf geraadpleegd en op hun inhoud en waarde getoetst. Ik acht het vermelden van bronnen, waarvan men zelf geen kennis heeft, van geen enkele waarde en het citeren ervan een vertoning van ...

Aan de Noordbrabantse Commissie voor
Wapen- en Vlaggenkunde
Purmerstraat 14
5628 HE EINDHOVEN

Stadserf 2, 4811 XS Breda
Telefoon 076 - 242401

bericht op uw schrijven van	datum	ons nummer
3.06.1988; 88.002	20 SEP. 1988	1070/IJ/AH
onderwerp	bijlagen	
Betr. gemeentewapens (en -vlaggen)		

Mijne Heren,

Naar aanleiding van de paragraaf over het wapenensemble van Breda kan ik U mededelen dat de tekeningen van V. van Schoonhoven van Beurden, waarvan er één in Uw rapport is weergegeven, redelijk voldoen. Wel heb ik enig bezwaar tegen de "wijdevlucht" van de "eerste schildhouder", de engel. Hierdoor wordt weliswaar meer symmetrie in de uitbeelding gebracht, maar ik denk toch dat dat niet per se noodzakelijk is. In andere tekeningen heeft ook de heer Van Schoonhoven van Beurden dit element niet altijd zo uitgebeeld. Een voorbeeld van zo'n tekening voeg ik hierbij.

Overigens vind ik dat de heer Van Schoonhoven van Beurden de engel wel erg uitdrukkelijk vrouwelijk maakt. Een winstpunt bij zijn uitbeelding is dat de leeuwen niet meer vrij in de ruimte zweven.

Wat de wapenomschrijving betreft zou ik het volgende willen opmerken. Is het niet wat vreemd om bij de "eerste schildhouder", de engel, bij het lichaam te spreken van "natuurlijke kleur" en bij de vleugels van zilver? Is het dan niet beter te spreken van het lichaam van goud en de vleugels van zilver, of nog beter: van de complete engel in "natuurlijke kleuren"?

Bij de burcht zou ik zeker liever willen spreken van "natuurlijke kleuren" zoals ook in het wapendiploma uit 1817 gebeurde. Een uitbeelding van de burcht met rode stenen met witte voegen en blauwe daken lijkt mij nogal nadrukkelijk. Bij natuurlijke kleuren kan deze nadruk wat minder zijn. En is het wel juist om te spreken van een "geopende" burcht?

Ik vertrouw hiermee mijn gedachten - zeker voorlopig - duidelijk te hebben geformuleerd.

Uw concept-rapporten hebben wij opgenomen in de bibliotheek (D-898 a.b.).

Hoogachtend,

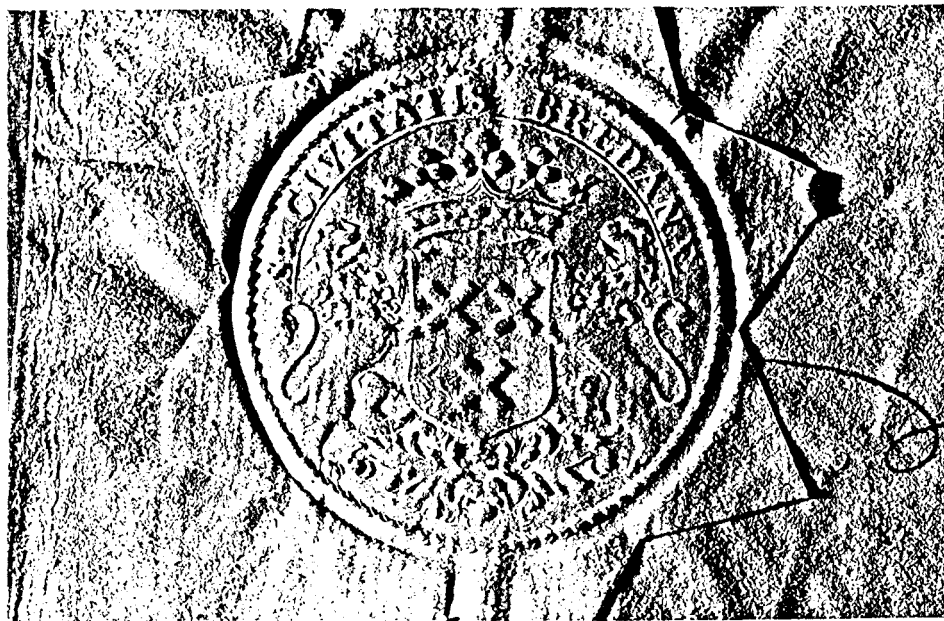
drs. P.M. Toebak, gemeentearchivaris

4. Zegel ten zaken,
vermoedelijk 15e eeuw
afdruk van 6 april 1551
Den Haag, Alg.Rijks Archief
Nassause Domeinraad I 109,
R 3239

5. Zegel van Breda
tweede helft 17e eeuw
Rijksarchief Den Bosch
afdruk 21 maart 1662
Raad van Brabant 1057

6. Zegelcacht, tweede helft 18e eeuw
afdruk van 31 oktober 1794
Gemeentearchief Bergen op Zoom
Stadsarchief ~~voorl~~ inv. nr. ~~968~~ 3119.

gemeente Breda

archiefdienst

De heer W.A. van Ham
Postbus 35
4600 AA BERGEN OP ZOOM

Stads erf 2,4811 XS Breda
Telefoon 076 - 242401

bericht op uw schrijven van

datum
- 5 FEB. 1990

ons nummer
132/PT/ME

onderwerp

bijlagen
- 2 -

Beste Willem,

Hierbij doe ik je toekomen een copie van mijn brief aan de Hoge Raad van Adel en een copie van het antwoord. Zou je nog eens hiernaar willen kijken? Kun je het eens zijn met het voorstel van de Raad en hoe gaat onze beschrijving dan gelden?

Bij voorbaat dank en met vriendelijke groet,

drs. P.M. Toebak,
gemeentearchivaris.

01656-809.

Hoge Raad van Adel
Postbus 30436
2500 GK 's-GRAVENHAGE

6 DEC. 1989

2002/PT/ME

- 1 -

Geacht college,

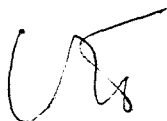
Het gemeentebestuur van Breda wil, na overleg met de Noord-brabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, komen tot een vernieuwd wapendiploma. Dit diploma zou dienen te bevatten een meer exacte beschrijving en een aangepaste tekening. Die van 16 juli 1817 schieten tekort, waarop andermaal wijst de bijgevoegde documentatie van de heer W.A. van Ham, plv. secretaris van bovengenoemde commissie.

De meest exacte wapenomschrijving zou, aldus het Bredase gemeentebestuur, het beste kunnen luiden:

"In keel drie schuinkruisen van zilver, geplaatst twee en één. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld in keel. Het geheel rustende op een geopende stenen burcht in keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur."

Hierbij verzoek ik U, namens het college van burgemeester en wethouders, om een prae-advies in dezen. Kunt U instemmen met de voorgestelde wapenomschrijving, dan wel welke correcties/wijzigingen stelt U voor? Na de ontvangst van Uw prae-advies kan de procedure in Breda verder worden afgewikkeld, waarna voorlegging aan de Kroon kan plaatsvinden.

Hoogachtend,

drs. P.M. Toebak,
gemeentearchivaris.

HOGE RAAD VAN ADEL

No. 89/375a-27

2500 GK 'S-GRAVENHAGE, 25 januari 1990

Onderwerp: Wapen gemeente Breda

PT
POSTBUS 30436
BEZOEKADRES: NASSAULAAN 18
TEL. 070 614381; GIRO 1768105

GEM. ARCHIEF-BREDA
24 JAN. 1990
NR. 85 <i>W</i>
INGEKOMEN

Bijlagen:

In antwoord op Uw brief van 6 december 1989, nr. 2002/PT/ME, heeft de Hoge Raad van Adel de eer U het volgende mede te delen.

Van de wijze, waarop in 1816 en volgende jaren door de Hoge Raad van Adel wapens werden bevestigd (het zonder meer registreren van de aangeboden afbeelding) is Breda wel een zeer pregnant voorbeeld: een opeenstapeling van wapenfiguren en van zegelfiguren, waaraan tenslotte een oneigenlijke heraldische functie werd gehecht.

Het oudst bekende zegel (1269) toont als zegelvoorstelling een burcht en daaroverheen als wapen een schild met drie schuinkruisjes. Deze combinatie heeft in andere gevallen herhaaldelijk als wapen opgeleverd: een burcht met in de poortopening op een schildje het wapen van de heer. Het tegenzegel vertoont als zegelvoorstelling een leeuw vergezeld van drie schuinkruisjes; Uw veronderstelling dat het hier om de leeuw van de hertog van Brabant (als leenheer) gaat, lijkt de Raad aannemelijk.

Het tweede bekende zegel (1543) geeft een overlading van deels heraldische, deels figuratieve onderdelen. Het eigenlijke wapenschild geeft opnieuw de drie schuinkruisjes. Duidelijk in hun functie als schildhouders zijn twee leeuwen toegevoegd; de Raad deelt Uw mening niet dat er een rechtstreeks verband zou zijn tussen de (Brabantse) leeuw van het contrazegel van 1269 en deze leeuwen: het zullen "gewone" schildhoudende leeuwen zijn, die - wil men ze al een kleur geven - van goud of natuurlijk kleur zullen zijn. Bovendien verschijnt dan voor het eerst de engel boven het schild, die men - gezien het feit dat er al schildhouders zijn - naar 's Raads mening niet ook de functie van schildhouder mag toebedeelen maar eerder die van een symbool dat de stad zich onder Hemelse bescherming bevindt, tot uitdrukking komend in de gespreide vleugels. Tenslotte wordt het vestingkarakter van Breda nog verbeeld door een kasteeltje tussen twee boompjes in de schildvoet, niet als piëdestal voor het schild met schildhouders, maar zuiver als figuratieve voorstelling, teruggaand op het zegel uit 1269.

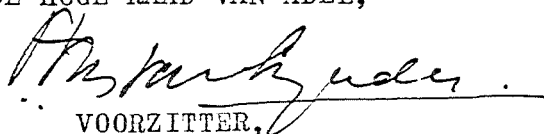
De zegels uit 1551, 1662 en 1794 zijn heraldisch zuiver: een schild met de engel als enige schildhouder (1551, 1662) of een gekroond schild met twee leeuwen als schildhouders (1794) en terecht niet een combinatie met drie schildhouders. Dat de kroon van drie bladeren en twee maal drie parels door U aan een onachtzaamheid van de stempelsnijder wordt toegeschreven, lijkt de Raad niet houdbaar: in de 18de eeuw komen kronen van drie bladeren en twee parels, drie bladeren en twee maal drie parels en vijf bladeren naast elkaar voor zonder dat daarmee rangkronen zijn bedoeld (zoals tot op heden het beleid gebleven is).

De archivaris
van de gemeente
B R E D A

Roet in het eten werd echter gegooid door de tekening van Immink (1744) waarop de wapenbevestiging van 1817 teruggaat en die het zegel van 1543 tot uitgangspunt nam: een inconsequentie (twee leeuwen en een engel als schildhouders) en een gedetailleerde aanblik van wat dan uitgegroeid is tot een gehele stad, worden in een heraldisch keurslijf geperst: de leeuwen, met één poot balancerend op een torenspits, vormen hiervan het weinig overtuigende resultaat.

Uit het voorgaande moge blijken dat de Raad er weinig voor voelt het in 1817 bevestigde wapen opnieuw te verlenen met een aan moderne maatstaven gemeten voldoende beschrijving conform de tekening van de heer V. van Schoonhoven van Beurden. Wil Uw gemeente de lijn van 1817 doortrekken dan kan heel goed gebruik gemaakt worden van deze tekening zonder dat een nieuw Koninklijk besluit tot stand komt. Wil de gemeente echter een nieuw Koninklijk besluit dan zou een keuze gemaakt dienen te worden uit de nu gebruikte elementen: als schildhouders òf de twee leeuwen òf de engel; in het eerste geval kan een kroon worden toegevoegd, de gebruikelijke van drie bladeren en twee parels of eventueel een van drie bladeren en twee maal drie parels. Het geheel dient dan geplaatst te worden op een neutraal voetstuk (twee stenen treden, niet in de beschrijving op te nemen) of een rode gekanteelde muur, gevoegd van zilver; het voetstuk past alleen bij de leeuwen als schildhouders, niet bij de engel.

DE HOGE RAAD VAN ADEL,

VOORZITTER,

SECRETARIS.

BEHANDELD DOOR	formulier	:	4
dienst/afd : ARCH	pagina nummer	:	1
steller : P. Toebak	pagina aantal	:	

Het CONCEPT - BESLUIT wordt als volgt toegelicht :

INLEIDING

a. algemeen

Het voeren van een heraldisch wapen was aanvankelijk volledig persoonsgebonden. Omstreeks 1150 ging een ridderlijk/adellijk krijgsman zo'n wapen voeren. Dit had vooral een functionele betekenis: door de vorm, kleur en tekening was men duidelijk herkenbaar in de strijd of op het toernooi. Spoedig werd zo'n kenteken echter erfelijk binnen het geslacht of de familie. Bij het verdwijnen van het ridderwezen verdween niet het heraldische wapen, dat behalve op schild en wapenkleed, inmiddels ook op zegelstempel was verschenen. De opkomende derde stand nam het gebruik van heraldische wapens over, evenals op den duur publiekrechtelijke en privaatrechtelijke rechtspersonen. Tot deze publiekrechtelijke rechtspersonen behoorden nadrukkelijk tevens de steden: collectiviteiten van vrije burgers, met het stadswapen als psychologisch en juridisch symbool.

De psychologische werking van het stadswapen moet niet worden onderschat. Zo heeft het gemeentebestuur van Breda naar aanleiding van het zevenhonderdjarig bestaan van Breda als stad, in 1952, in de jaren 1952-1953 nog gepoogd een onderschrift aan het bestaande wapen te laten toevoegen: "Groot door Nassau, vrij door Oranje". De Hoge Raad van Adel stond hier toen als adviserende instantie aan de Kroon zelfs niet onwelwillend tegenover.

b. wordingsgeschiedenis

Het uiterlijk van heraldische wapens kent een hele ontwikkelingsgang. Heraldiek verwerd tot ornamentiek en kunststromingen als gotiek, renaissance, barok, rococo, classicisme kregen er vat op. Vanaf het midden van de negentiende eeuw ging men de wapenkunde weer kritischer beoefenen; versobering en historische getrouwheid werden het parool.

De evolutie van het stadswapen van Breda is aan de hand van de stadszegels (vervaardigd door middel van de eigen zegelstempels) goed te volgen. Naderhand zijn er ook afbeeldingen van te zien in boekwerken. De oudste weergave dateert van 1259 (fotobijlage 1). Het grootzegel van het eerste kwart van de vijftiende eeuw (zegelafdrukken van 1422 en 1543; fotobijlage 2) vertoont reeds alle elementen van het volledige wapenensemble van 1817 (fotobijlage 5). Het gemeentebestuur heeft in 1815 eenvoudigweg de oudtijds bestaande traditie gevolgd. Vergelijk bijvoorbeeld de titelpagina van een boek uit 1647 (fotobijlage 3) en het standaardwerk van T.E. van Goor (Beschrijving der Stadt en Lande van Breda, 1744; fotobijlage 4). Het meest opvallende verschil is - afgezien van wat modieuze ingrepen als een accoladevorm in plaats van de oorspronkelijk ronde vorm van de onderkant van het schild - de omvang van de burcht, omdat het vijftiende-eeuwse zegel natuurlijk een ronde compositie had en de drie latere tekeningen op een rechthoekig vlak moesten worden geplaatst.

BEHANDELD DOOR

dienst/afd :

formulier : 4

steller :

pagina nummer : 2

pagina aantal :

Vervolg toelichting CONCEPT - BESLUIT :

c. officiële vaststelling

De Hoge Raad van Adel kreeg in 1814 van koning Willem I de opdracht om alle steden, dorpen, heerlijkheden, districten en "corporatiën" te benaderen die tevoren een heraldisch wapen hadden gevoerd of thans een wapen wilden gaan voeren. Voor de bevestiging en registratie moesten deze een nauwkeurige tekening toezenden. Het ging destijds om haastwerk en vele fouten werden gemaakt én door de gemeenten én door de Hoge Raad van Adel.

Het gemeentebestuur van Breda baseerde zich destijds stellig op de bestaande traditie en daarmee vrij direct op het vijftiende-eeuwse voorbeeld (foto-bijlage 2). De burgemeester hechtte sterk aan "eene accurate tekening" die het wapen weergaf zoals dit "van oude tijden tot heden onverandert heeft bestaan" (13 januari 1815). Hij liet al kort daarna de missive uitgaan met de gemaakte "nauwkeurige aftekening" en sprak in die brief van alle thans bekende elementen in het wapenensemble, waaronder "twee goude leeuwen" als tenants of schildhouders (19 januari 1817). Ten overvloede merkte de burgemeester nog op, geen reden te zien voor "eenige verandering", ook al zouden bepaalde elementen van de tekening zeker dateren van na "1252", het jaartal van de oudste vermelding van het stadswapen.

De Hoge Raad van Adel stemde hiermee in en verleende, ingevolge K.B. van 20 februari 1816, op 16 juli 1817 aan Breda het tot op heden ongewijzigde wapendiploma. Een wapendiploma omvat een wapenomschrijving én een wapentekening. De tekening voldeed hiermee aan de historische traditie, maar de beschrijving bevatte fouten.

d. elementen van het wapen

De wapentekening bestaat uit de volgende elementen:

1. wapenschild sinds 1254 (zilveren/witte schuinkruisjes op rood veld, geplaatst twee en een);
2. een burcht sinds in elk geval 1259;
3. twee leeuwen als schildhouders sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw; eerder een leeuw aanwezig tussen drie schuinkruisjes op een contra-zegel van 1269;
4. een engel als beschermer sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw.

De nog altijd geldende wapenbeschrijving van 1817 luidt nochtans: "Zijnde van keel, beladen met drie St. Andries kruissen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op eene burg in zijne natuurlijke kleuren".

MOTIVERING/TOELICHTING

De wapenomschrijving past niet bij de wapentekening; alleen de laatste is historisch verantwoord. De foutieve omschrijving is in het verleden al meer-

[906813785]

BEHANDELD DOOR

dienst/afd :

steller :

formulier : 4

pagina nummer : 3

pagina aantal :

Vervolg toelichting CONCEPT - BESLUIT :

dere malen ter sprake gekomen bij het gemeentebestuur. Blijkens de resolutie van de burgemeester van 28 juli 1817, naar aanleiding van de ontvangst van het wapendiploma van de Hoge Raad van Adel, liet hij tussen haakjes "twee" opnemen ter correctie van de door de Hoge Raad gekozen formulering: "een klimmende leeuw van goud". Maar voor de rest liet hij de zaak rusten. In 1953 was kortstondig sprake van een herformulering met de zinsnede: "Het schild (...) ter wederzijde gehouden door een leeuw van goud".

De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, ingesteld door de Stichting Brabants Heem in 1987, heeft ten slotte gedurende een tweetal jaren de wapens en vlaggen bestudeerd van alle Noordbrabantse gemeenten boven de tienduizend inwoners. Zij wees het huidige Bredase gemeentebestuur op bovenstaande onvolkomenheid en op enige kleinere heraldische gebreken. Nader overleg heeft geresulteerd in een vernieuwde omschrijving die volledig past bij de wapentekening van 1817. Gezien de goed gedocumenteerde, historische ontwikkeling van het gemeentewapen mag de tekening zelf onder geen enkele voorwaarde gewijzigd worden. De burgemeester van Breda formuleerde eenzelfde principe op 9 januari 1947 als volgt: "(...) een stadswapen (...) is (...) het historisch monument van een afgesloten periode. Men heeft het als zoodanig te eerbiedigen".

De richtlijnen die de minister van Binnenlandse Zaken op 18 oktober 1977 heeft gegeven in een beschikking voor het verlenen van wapens aan publiek-rechtelijke organen, benadrukken mede het grote belang dat in dit kader gehecht moet worden aan de historiciteit. Dit beginsel vermijdt bij uitstek, dat allerlei moderne heraldische en esthetische inzichten zich al te gemakkelijk meester gaan maken van een oude, geschiedkundig verantwoorde wapentekening. Een eerder voorbeeld bestaat te Breda (namelijk uit 1952-1953), dat enerzijds elementen van een wapenensemble als een burcht of engel "uit de mode" kunnen raken en anderzijds elementen als een wapenspreuk "in de mode" kunnen komen.

Vooroverleg met de Hoge Raad van Adel wees evenwel onlangs uit, dat dit orgaan minder genegen is positief te adviseren aan de Kroon met betrekking tot de handhaving van de wapentekening van 1817 en de aanpassing van de wapenomschrijving daaraan. Het gemeentebestuur wenst niettemin vast te houden aan de traditie die in 1817 is opgetekend.

De wapentekening van 1817 - vrij direct teruggaande op het grootzegelstempel uit het eerste kwart van de veertiende eeuw - moet onvoorwaardelijk worden gehandhaafd als officieel onderdeel van het wapendiploma van Breda. De gemeentelijke rechten gelden hier als sterk. Alleen de wapenomschrijving behoeft wijziging op de aangegeven wijze: "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur". Aldus wordt recht gedaan aan de historische werkelijkheid en aan de wens om heraldisch zuivere formuleringen te kiezen.

BEHANDELD DOOR

dienst/afd :

steller :

formulier : 4

pagina nummer : 4

pagina aantal :

Vervolg toelichting CONCEPT - BESLUIT :

CONSEQUENTIESJURIDISCH

1. De wapenomschrijving wordt aangepast aan de historisch verantwoorde wapentekening van 1817.
2. Na de vaststelling van het K.B. kan het wapendiploma van 1817 blijven gelden met als aanvulling het nieuwe K.B.

ORGANISATORISCH

1. Bekeken kan worden of deze vaststelling consequenties heeft voor de nieuw te ontwerpen huisstijl voor de gemeente Breda.

FINANCIEEL

1. De kosten gemoeid met de vaststelling van het K.B. blijven beperkt tot f. 1.000,-; deze zijn zonder begrotingswijziging op te vangen binnen het budget van de gemeentesecretarie.

GEMEENTE BREDA
RAADSVORSTEL : 1990 / 269
Registratie nr : 906813785
Dienst/afdeling : ARCH
Bijlage : Geen

BETREFT : AANPASSING VAN DE OMSCHRIJVING VAN HET GEMEENTEWAPEN
VAN BREDA AAN DE WAPENTEKENING VAN 1817.

INLEIDING

Een gemeentewapen bestaat uit een omschrijving en een tekening. De omschrijving van het Bredase gemeentewapen voldoet niet aan de tekening. Beide dateren van 16 juli 1817. De tekening komt wel overeen met de historische traditie. Diverse keren is het gemeentebestuur op deze tekortkoming attent gemaakt. De laatste keer in 1989 door de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, ingesteld door de Stichting Brabants Heem in 1987.

Teneinde de omschrijving in overeenstemming te brengen met de tekening, zou ze moeten luiden: "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur". Aldus wordt recht gedaan aan de historische werkelijkheid en aan de wens om een heraldisch zuivere formulering te kiezen.

VOORSTEL

1. De wapenomschrijving, zoals hierboven aangepast aan de wapentekening van 1817, vast te stellen.

Een en ander overeenkomstig het bij dit voorstel behorende concept-raadsbesluit.*

MOTIVERING/TOELICHTING

De raad heeft op grond van art. 167 van de Gemeentewet de bevoegdheid een gemeentewapen vast te stellen. Op advies van de Hoge Raad van Adel volgt er dan een Koninklijk Besluit tot goedkeuring.

Wanneer een wapen van een bestaande gemeente wordt gewijzigd, trekt men tot op heden steeds het oude K.B. of bevestigingsbesluit van de Hoge Raad van Adel in en verleent men een nieuw wapendiploma. Het zou, volgens deze methode, ondoenlijk zijn in een besluit de oude elementen te bevestigen en de nieuwe te verlenen.

Toch wil het gemeentebestuur onder geen beding, dat een volledig nieuw wapendiploma wordt verleend. De wapentekening op het diploma van 1817 voldoet volledig; alleen de wapenomschrijving behoeft aanpassing. In die visie weet het college zich voldoende gesteund door en de ambtsvoorgangers en deskundige historici en heraldici.

CONSEQUENTIES

JURIDISCH

1. De wapenomschrijving wordt aangepast aan de historisch verantwoorde wapentekening van 1817.
2. Na de vaststelling van het K.B. kan het wapendiploma van 1817 blijven gelden met als aanvulling het nieuwe K.B.

ORGANISATORISCH

1. Bekeken kan worden of deze vaststelling consequenties heeft voor de nieuw te ontwerpen huisstijl voor de gemeente Breda.

FINANCIIEEL

1. De kosten bedragen maximaal f. 1000,-, welke zonder begrotingswijziging zijn op te vangen binnen het budget van de gemeentesecretarie.

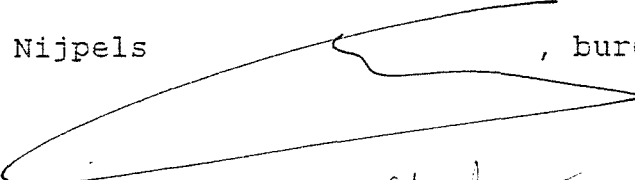
INSPRAAK

Niet van toepassing.

COMMISSIEBEHANDELING

De commissie algemene zaken kan zich met dit voorstel verenigen.

Burgemeester en wethouders van Breda,

E.H.T.M. Nijpels , burgemeester.

M.P.W.C. van Veen , secretaris.

* Ligt ter inzage.

GEMEENTE BREDA
RAADSBESLUIT : 1990 / 269
Registratie nr : 906813785
Dienst/afdeling : ARCH

De raad van de gemeente Breda;

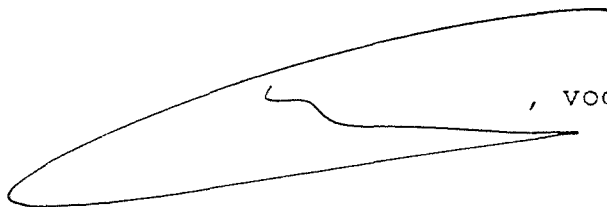
gezien het voorstel van burgemeester en wethouders en met
overname van de daarin vermelde overwegingen;

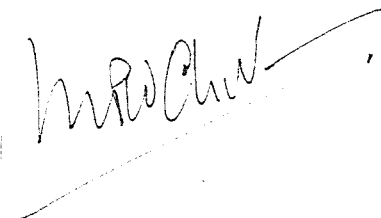
gelet op artikel 167 van de gemeentewet;

besluit:

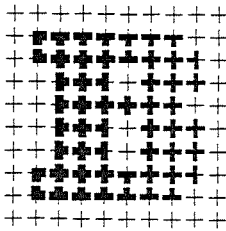
1. de omschrijving van het gemeentewapen van Breda aan te passen aan de wapentekening van 1817.
2. daartoe de volgende omschrijving vast te stellen: "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur".

Aldus besloten in zijn openbare
vergadering van **20 DEC. 1990**

 , voorzitter.

 , secretaris.

Ministerie van Binnenlandse Zaken

GEM. ARCHIEF-BREDA
28 MAART 1991
NR. 253
INGEKOMEN

GEM. ARCHIEF-BREDA
27 MAART 1991
<i>Andriëldienst</i>

Aan
Burgemeester en Wethouders van Breda
Postbus 90156
4800 RH BREDA

Bijlagen	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
Inlichtingen bij	21 januari 1991	FBA88/66/52 Doorkiesnummer	20 maart 1991
A.H. Bouwmeester Onderwerp	wapenverlening	070-3026234 Departementsonderdeel	directoraat-generaal Openbaar Bestuur

Geacht college,

Naar aanleiding van uw brief van 21 januari 1991 aan het Kabinet der Koningin die mij ter behandeling is overgedragen deel ik u het volgende mede.

Uw verzoek om de door de gemeenteraad van Breda op 20 december 1990 vastgestelde wapenomschrijving door middel van een Koninklijk besluit goed te keuren, waarna het wapendiploma van 1817 zou kunnen blijven gelden met als aanvulling het nieuwe Koninklijk besluit, is ter advisering voorgelegd aan de Hoge Raad van Adel.

Er bestaat geen bezwaar tegen dat in de praktijk wordt gewerkt met een wapenomschrijving in de hedendaagse heraldische taal. Het is daarbij terecht dat de verschrijving uit 1817 "een klimmende leeuw" is vervangen door "twee leeuwen".

Bij de vaststelling van een wapenomschrijving bij Koninklijk besluit vindt toetsing aan geldende heraldische regels plaats. Naar mijn mening voldoet de door de gemeenteraad op 20 december 1990 vastgelegde wapenomschrijving niet (meer) aan deze regels.

De Hoge Raad van Adel is dezelfde mening toegedaan.

De door de gemeenteraad op 20 december 1990 vastgelegde wapenomschrijving kan derhalve niet in een (nieuw) Koninklijk besluit worden opgenomen.

Het vorenstaande impliceert dat ik het besluit van de gemeenteraad van 20 december 1990 niet ter verkrijging van Koninklijke goedkeuring zal voordragen.

Indien u voornemens mocht zijn het gemeentewapen aan te passen aan de thans geldende heraldische regels verzoek ik u hieromtrent contact op te nemen met de Hoge Raad van Adel, Nassaulaan 18, 2514 JT 's-Gravenhage.

Het is niet de bedoeling om de 1817-tekst te kopiëren!
Wij blokkeren th.u. om auto-wapen
Unicum → lobbyer

*De om-
schrijving
is gewort
o.d.
vorige
jaar d.i.
toelg-
kennis
o.d.
oude
tekst
o.p.p.p.*

Ter informatie stuur ik een afschrift van deze brief aan de Hoge Raad van Adel.

Hoogachtend,

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,
voor deze,
de directeur Bestuurlijke en
Financiële Organisatie,

G.J.S. Uhl

Kabinet der Koningin
Korte Vijverberg 3
2315 AB 's-GRAVENHAGE

21 JAN. 1991

ARCH/PT/30

Gemeentewapen van Breda

076-242401

Geacht college,

Het gemeentewapen van Breda is op 16 juli 1817 door de Hoge Raad van Adel verleend, ingevolge K.B. van 20 februari 1816.

De wapentekening bestaat uit de volgende elementen:

1. wapenschild sinds 1254 (zilveren/witte schuinkruisjes op veld in keel, geplaatst twee en een);
2. een burcht sinds in elk geval 1259;
3. twee leeuwen als schildhouders sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw; eerder een leeuw aanwezig tussen drie schuinkruisjes op een contrazegel van 1269;
4. een engel als beschermer sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw.

De wapenbeschrijving van 1817 luidt nochtans: "Zijnde van keel, beladen met drie St. Andries kruissen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op eene burg in zijne natuurlijke kleuren".

De wapentekening sluit volledig op de historische en heraldische traditie van het Bredase stadswapen aan. De foutieve wapenbeschrijving is afkomstig van de Hoge Raad van Adel destijds. De gegevens vanuit Breda waren in 1815 correct.

De gemeenteraad heeft op 20 december 1990 een nieuwe wapenomschrijving vastgesteld, welke in overeenstemming is met de wapentekening van 1817 en die tevens aan enige kleinere heraldische onvolkomenheden tegemoet komt. "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur".

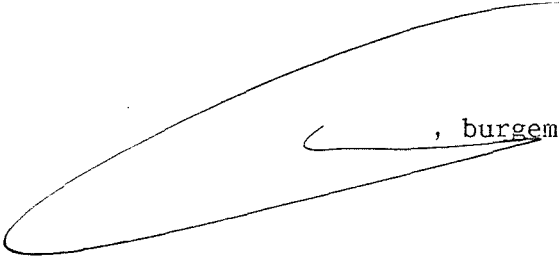
We zijn er ons van bewust, dat normaliter de wapenomschrijving als primair geldt en dat het standpunt opgeld doet dat één nieuw element al een volledig

nieuw wapen creëert. Toch menen wij goede gronden te hebben voor ons verzoek: handhaving van de wapentekening van 1817 op basis van haar historiciteit én aanpassing van de foutieve wapenomschrijving van 1817 daaraan op de wijze als door de gemeenteraad is vastgesteld.

Hierbij verzoeken wij U dan ook, de door de gemeenteraad van Breda op 20 december 1990 vastgestelde wapenomschrijving door middel van een besluit Uwerzijds goed te keuren, waarna het wapendiploma van 1817 kan blijven gelden met als aanvulling het nieuwe K.B.

Hoogachtend,

Burgemeester en wethouders van Breda,

, burgemeester.

, secretaris.

w.g. Van Veen

De wapenomschrijving past niet bij de wapentekening; alleen de laatste is historisch verantwoord. De foutieve omschrijving is in het verleden al meerdere malen ter sprake gekomen bij het gemeentebestuur. Blijkens de resolutie van de burgemeester van 28 juli 1817, naar aanleiding van de ontvangst van het wapendiploma van de Hoge Raad van Adel, liet hij tussen haakjes "twee" opnemen ter correctie van de door de Hoge Raad gekozen formulering: "een klimmende leeuw van goud". Maar voor de rest liet hij de zaak rusten. In 1953 was onder meer sprake van een herformulering met de zinsnede: "Het schild (...) ter wederzijde gehouden door een leeuw van goud".

De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde, ingesteld door de Stichting Brabants Heem in 1987, heeft ten slotte gedurende een tweetal jaren de wapens en vlaggen bestudeerd van alle Noordbrabantse gemeenten boven de tienduizend inwoners. Zij wees het huidige Bredase gemeentebestuur op bovenstaande onvolkomenheid en op enige kleinere heraldische gebreken. Nader overleg heeft geresulteerd in een vernieuwde omschrijving die volledig past bij de wapentekening van 1817, die bovendien tegemoet komt aan de eisen van het hedendaagse spraakgebruik en aan enige kleinere heraldische bezwaren. Gezien de goed gedocumenteerde, historische ontwikkeling van het gemeentewapen mag de tekening zelf onder geen enkele voorwaarde gewijzigd worden. De burgemeester van Breda formuleerde eenzelfde principe op 9 januari 1947 als volgt: "(...) een stadswapen (...) is (...) het historisch monument van een afgesloten periode. Men heeft het als zoodanig te eerbiedigen".

De richtlijnen die de minister van Binnenlandse Zaken op 18 oktober 1977 heeft gegeven in een beschikking voor het verlenen van wapens aan publiekrechtelijke organen, benadrukken mede het grote belang dat in dit kader gehecht moet worden aan de historiciteit. Dit beginsel vermijdt bij uitstek, dat allerlei moderne heraldische en esthetische inzichten zich al te gemakkelijk meester gaan maken van een oude, geschiedkundig verantwoorde wapentekening. Een eerder voorbeeld bestaat te Breda (namelijk uit 1952-1953), dat enerzijds elementen van een wapenensemble als een burcht of engel "uit de mode" kunnen raken en anderzijds elementen als een wapenspreuk "in de mode" kunnen komen. (Nog begeesterd door de voorbije oorlogsperiode en de Bevrijding, poogde het destijdse gemeentebestuur aan het bestaande wapen een onderschrift te laten toevoegen: "Groot door Nassau, vrij door Oranje"; waar de Hoge Raad van Adel - al evenzeer in geestdrift - zelfs niet onwelwillend tegenover stond!)

De wapentekening van 1817 - vrij direct teruggaande op het grootzegelstempel uit het eerste kwart van de veertiende eeuw - moet onvoorwaardelijk worden gehandhaafd als officieel onderdeel van het wapendiploma van Breda. Een gemeentewapen is primair te beschouwen als herkenningsteken en voldoet hieraan het beste, wanneer het stoelt op de historische traditie. Stelde niet ook

Reactie op brief BiZa d.d. 20 maart 1991

- procedurele aspecten door te spreken met BJZ
- inhoudelijke aspecten met W. van Ham, Bergen op Zoom

De evolutie van het stadswapen van Breda is aan de hand van de stadszegels goed te volgen. Naderhand zijn er ook afbeeldingen van te zien in boekwerken en archiefregisters. De oudste weergave dateert van 1259. Het grootzegel van het eerste kwart van de vijftiende eeuw (zegelafdrukken van 1422 en 1543) vertoont reeds alle elementen van het volledige wapenensemble van 1817. De Hoge Raad van Adel kreeg in 1814 van koning Willem I de opdracht om alle steden, dorpen, heerlijkheden, districten en "corporatiën" te benaderen die tevoren een heraldisch wapen hadden gevoerd of thans een wapen wilden gaan voeren. Voor de bevestiging en registratie moesten deze een nauwkeurige tekening toezenden. Het ging destijds om haastwerk en vele fouten werden gemaakt én door de gemeenten én door de Hoge Raad van Adel.

Maar het gemeentebestuur van Breda baseerde zich consequent op de oudtijds bestaande traditie. De burgemeester hechtte toenmaals sterk aan "eene accurate teekening" die het wapen weergaf zoals dit "van oude tijden tot heden onverandert heeft bestaan" (13 januari 1815). Hij liet al kort daarna de missive uitgaan met de gemaakte "nauwkeurige aftekening" en sprak in die brief van alle thans bekende elementen in het wapenensemble, waaronder "twee goude leeuwen" als tenants of schildhouders (19 januari 1817). Ten overvloede merkte de burgemeester nog op, geen reden te zien voor "eenige verandering", ook al zouden bepaalde elementen van de tekening zeker dateren van na "1252", het jaartal van de oudste vermelding van het stadswapen.

De Hoge Raad van Adel stemde hiermee in en verleende, ingevolge K.B. van 20 februari 1816, op 16 juli 1817 aan Breda het tot op heden ongewijzigde wapendiploma. Een wapendiploma omvat een wapenomschrijving én een wapentekening. De tekening voldeed hiermee aan de historische traditie, maar de beschrijving bevatte fouten.

De elementen van het wapen zijn:

1. wapenschild sinds 1254 (zilveren/witte schuinkruisjes op rood veld, geplaatst twee en een);
2. een burcht sinds in elk geval 1259;
3. twee leeuwen als schildhouders sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw; eerder een leeuw aanwezig tussen drie schuinkruisjes op een contrazegel van 1269;
4. een engel als beschermer sinds het eerste kwart van de vijftiende eeuw.

De nog altijd geldende wapenbeschrijving van 1817 luidt nochtans: "Zijnde van keel, beladen met drie St. Andries kruissen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op eene burg in zijne natuurlijke kleuren".

de Hoge Raad van Adel, bij monde van zijn secretaris, in 1984 dat "men wat de oudste wapens betreft (1816-1821) van de afbeelding moet uitgaan", waarbij een argument is dat de historiciteit van een afbeelding, die al 160 jaar zo wordt gevoerd (in Breda zelfs al bijna zes eeuwen!), van doorslaggevende betekenis kan zijn; bij de latere wapens is, aldus dezelfde, "de beschrijving correct" en primeert kennelijk dus deze (De Nederlandsche Leeuw, 1984, p. 365).

Alleen de wapenomschrijving behoeft wijziging op de aangegeven wijze: "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur". Aldus wordt recht gedaan aan de historische werkelijkheid en aan de wens om heraldisch zuivere formuleringen te kiezen.

Daarom herhalen wij ons verzoek van 21 januari jl., de door de gemeenteraad van Breda op 20 december 1990 vastgestelde wapenomschrijving door middel van een besluit Uwerzijds goed te keuren, waarna het wapendiploma van 1817 kan blijven gelden met als aanvulling het nieuwe K.B.

Verdere voortgang Wapen van Breda:

1. De gemeenteraad stelt een nieuwe wapenomschrijving vast, die past bij de wapentekening van 1817. "In keel drie schuinkruisjes van zilver; het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en met daken en torenhelmen van azuur".

[Gezien het officiële wapendiploma van 1817, lijkt het mij nog beter te spreken van "... een geopende stenen burcht van zilver, met daken en ...". Kan dit?]

2. De gemeenteraad legt deze wapenomschrijving voor aan de Kroon ter bekrachtiging. (H.R. van Adel zal negatief? adviseren, maar lobby bij Biza mogelijk). Bij voorkeur blijft de wapentekening van 1817 onverkort gelden en wordt alleen de wapenomschrijving bij K.B. gewijzigd. Is dit niet mogelijk (het tegendeel zou een unicum zijn!), dan wordt pas een nieuw wapendiploma vanwege de H.R. van Adel noodzakelijk. Dit omvat behalve de nieuwe wapenomschrijving, zoals bekrachtigd door de Kroon, tevens een nieuwe wapentekening in overeenstemming met die nieuwe omschrijving.

3. Valt die (eventuele) nieuwe wapentekening minder gelukkig uit, dan heeft de gemeente Breda altijd nog de mogelijkheid, naast de nieuwe wapenomschrijving, de oude wapentekening van 1817 te blijven voeren. De tekst is immers bepalend; de tekening is daarvan slechts een afgeleide. Een nieuw wapendiploma met fysiek/fotografisch de wapentekening van 1817 is natuurlijk onmogelijk en de wapentekenaar van de H.R. van Adel zal - gezien eigen artistieke vrijheid e.d. - die van 1817 nooit exact nabootsen.

N.B. - beroep tegen K.B. is mogelijk; lobby bij Biza;
- gemeentelijke autonomie in dezen geldt als sterk.

De evolutie van het stadswapen van Breda

Het stadswapen van Breda vertoont een evolutie, die in nauwelijks twee eeuwen zijn beslag heeft gekregen. Deze ontwikkeling is aan de hand van de stadszegels in grote lijnen te volgen.

Het oudst bekende zegel (afb. 1) kan globaal worden gedateerd op de tweede helft van de dertiende eeuw. Tegen een zeer gestyleerde burcht is het wapenschild van de heren van Breda aangebracht. Van de burchtmuren is een deel met twee schietspletten en vier kantelen te zien. Van een hoger gelegen muurgedeelte of toren steken twee kantelen boven de middelste van de ervoor gelegen muur uit. De vraag, of hier een werkelijke burcht of een symbool van stedelijke weerbaarheid bedoeld wordt, is niet met stelligheid te beantwoorden. De boven de muur uitstekende kantelen vullen juist een hiaat in het zegelveld, zodat ook aan een esthetische ingreep kan worden gedacht.

Het wapenschild is dat van de heren van Breda, die sinds de twaalfde eeuw tot 1287 Stad en Land regeerden. De kleuren, zilveren schuinkruisjes op rood, zijn vanaf het midden van de dertiende eeuw (1254) bekend. De stad heeft waarschijnlijk geen andere kleuren aangenomen, dan die van de heer. Na het uitsterven van de heerlijke familie heeft Breda het schild geleidelijk aan als het eigen wapen beschouwd, een ontwikkeling die ook elders te volgen is.

Als tegenzegel werd de afbeelding van een omgewende heraldische leeuw tussen drie schuinkruisjes gebruikt (afbeelding 2). Hiermee is de tweede figuur van het toekomstige wapenensemble eveneens gedateerd. Aangezien de heren van Breda hun rechten in leen hielden van het hertogdom Brabant kan aan de herkomst van de leeuw nauwelijks getwijfeld worden.

In de vijftiende eeuw komen naast elkaar twee zegels in gebruik: het *grootzegel*, gebruikt om belangrijke, bindende overeenkomsten te bekrachtigen, en het *zegel ten zaken*, waarvan minder belangrijke, herhaaldelijk af te geven akten werden voorzien.

Op het grootzegel (afbeelding 3) komt reeds het ensemble voor, dat thans nog het volledige wapen van Breda vormt. De burcht is daarop volledig uitgewerkt. Behalve vier van spitsen voorziene muurtorens is een open poortgebouw aangebracht. De toren, die daarboven uit rijst heeft een dubbele rij vensters of schietgaten en een torenspits, waarop het schild rust. Dit schild heeft een ronde onderkant, in tegenstelling met het puntige gotische schild dat op het dertiende-eeuwse zegel prijkt. De onduidelijke heuveltoppen weerszijden de burcht dienen als voetstuk voor het schild en voor de schildhoudende leeuwen, die ieder met één van de achterpoten daar op staan. Om de lege ruimte tussen de burchttoren en de heuveltoppen op te vullen groeit weerszijden van de schildpunt nog een boompje. Bovenaan rust een engel met de rechter elleboog op het schild, terwijl hij dit met de linkerhand vasthoudt.

Omdat in de tijd waarin het schild werd vervaardigd de graven van Nassau in Breda regeerden, wordt wel verondersteld dat de leeuwen die van Nassau zouden zijn. Gezien het voorkomen van een (Brabantse) leeuw op het dertiende-eeuwse tegenzegel kan deze toeschrijving met reden betwijfeld worden.

De engel sluit de compositie aan de bovenzijde af. De betekenis van deze figuur is moeilijk te achterhalen. Op zegels in binnen- en buitenland komt deze herhaaldelijk voor, bijvoorbeeld als schildhouder van het wapen van Maastricht. Een eenvoudiger afbeelding van het wapen van Breda lijkt, afgezien van het schild, veel op dat van Maastricht. Op het zegel ten zaken van Breda (afbeelding 4) zit of hurkt de engel achter het schild, dat hij met de rechterhand vasthoudt en met de linker een wijdse geste maakt, waardoor deze hand in het randschrift terecht komt.

Dit zegel werd tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw gebruikt. Omdat het stempel toen afgesleten was is het vervangen door een vlakker gesneden cachet, waarop de engel staat en het schild met beide handen vasthoudt (afbeelding 5).

In de achttiende eeuw kwam daarnaast een ander zegel in gebruik, waarop de engel en de burcht niet zijn afgebeeld (afbeelding 6). Inplaats daarvan rust het schild op een krullerige versiering, een zogenaamde *arabesk*. De engel is vervangen door een kroon van drie bladeren en tweemaal drie parels. Van het vijftiende-eeuwse ensemble resteren slechts het schild en de beide schildhoudende leeuwen.

De kroon is er een van het model, dat als rangkroon voor markgraven werd beschouwd. Het kwam als zodanig ook voor op de wapens van Antwerpen en Bergen op Zoom. Daar paste deze kroon ook beter, want beide steden waren hoofdplaats van een markgraafschap of markizaat. Dit kroonmodel komt echter meermalen voor bij plaatsen die met een markgraaf niets van doen hadden, bijvoorbeeld bij steden in Holland. Daar kwam het voor in de plaats van de vijfbladige kroon, die in deze periode als symbool van graven werd beschouwd. Onnodig te zeggen, dat het aannemen van het model met de tweemaal drie parels tussen de bladeren zowel ginds als te Breda aan onachtzaamheid van de stempelsnijders moet worden toegeschreven.

Het zegel met het gekroonde wapen was geen lang bestaan beschoren. Het werd kennelijk als een vermindering van het volledige wapenensemble gezien. Hiervoor getuigt de gravure door Immink, afgedrukt in het bekende standaardwerk van Th. van Goor (1744), die geheel aan het grootzegel is ontleend (afbeelding 7). Er zijn echter enige verschillen, toe te schrijven aan het feit, dat een oorspronkelijk op een rond zegelvlak aangebrachte afbeelding in een rechthoekige compositie werd omgevormd.

De burcht is aanzienlijk verbreed en neemt reikt bijna tot de helft van de hoogte van het ensemble.

De leeuwen zweven nu ieder met één van de rechterpoten boven het lage deel van de burcht, terwijl de andere poten op de muurtorens rusten. Het wapenschild heeft een bijna vierkant vorm gekregen.

Bij de procedure, die aan de bevestiging van het wapen in 1817 voorafging werd een tekening ingezonden, die vrijwel identiek is aan genoemde gravure, maar waarop het schild de toen gebruikelijke onderkant met een *accolade*vorm heeft (afbeelding 8). Het op 16 juli 1817 verleende wapen is geheel aan de ingezonden tekening ontleend. De omschrijving getuigt van de haast, waarmee in deze periode de wapenverleningen werden afgedaan :

Van keel, beladen met drie St. Andrieskruissen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op eene burg in zijn natuurlijke kleuren.

Zowel de vervormingen van het oorspronkelijke ensemble als de onvolledige omschrijving gaven aanleiding tot irritatie. In de jaren vijftig van onze eeuw tekende V. van Schoonhoven van Beurden een versie van het wapen, die meer eenheid en stijl vertoont (afbeelding 9). Dit model werd lange tijd door de gemeentelijke administratie als briefhoofd gebruikt, maar is later door vrijwel onherkenbare styleringen vervangen.

Op genoemde tekening is een redelijke vormgeving bereikt door het verlagen en verbreden van de burcht. De leeuwen staan stevig op torens en muren. De vleugels van de engel zijn wijd uitgespreid, waardoor de horizontale opbouw in de breedte wordt versterkt. Het schild is relatief groter afgebeeld, zodat het weer de centrale plaats van de compositie inneemt.

Een goede wapenafbeelding en omschrijving, die voor lange tijd officieel vastligt, is daarmee echter nog niet bereikt. Daarom heeft de Noordbrabantse commissie voor wapen- en vlaggenkunde in zijn rapport van maart 1989 aanbevolen, de genoemde tekening als uitgangspunt te nemen voor een wapenverbetering. De beschrijving kan worden gecompliceerd en vereenvoudigd en als volgt luiden :

In keel drie schuinkruisen van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijden door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel. Het geheel rustende op een geopende burcht van rode stenen met witte voegen en met daken en torenspitsen van azuur.

30-08-1989 WvH

Gebruikte literatuur

Th. E. van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, 's-Gravenhage, 1744.

W.A. van Ham, "De symbolen van Stad en Land van Breda", *De Oranjeboom* 21 (1968) 101-124.

W.A. van Ham, *Wapens en vlaggen van Noord-Brabant*, Zutphen, 1986.

J.P.W.A. Smit, "Het wapen van Breda", *De Oranjeboom* 2 (1949) 17-43.

91/644-27(29)

ARCHAIV

WIJ **B**EATRIX, BIJ DE GRATIE GODS,
KONINGIN DER NEDERLANDEN,
PRINSES VAN ORANJE-NASSAU,
ENZ. ENZ. ENZ.

No. 91.010650

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken van 14 november 1991, nr. FBA91/1558, directoraat-generaal Openbaar Bestuur;

Gelezen het verzoek van burgemeester en wethouders van de gemeente Breda van 21 januari 1991, kenmerk ARCH/PT/30, tot wijziging van de beschrijving van het wapen van deze gemeente;

G e l e t o p het koninklijk besluit van 23 april 1919, Stb. 181;

Gezien het advies van de Hoge Raad van Adel;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Het wapen van Breda wordt vastgesteld als volgt:

In keel drie schuinkruisjes van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en daken en torenhelmen van azuur.

Onze Minister van Binnenlandse Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit.

15- Gravenhage, 25 november 1991.

(get.) BEATRIX

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

(get.) C.I. Dales

Overeenkomstig het oorspronkelijke, HET HOOFD VAN DE
AFDELING DOCUMENTAIR MANAGEMENT EN ONDERSTEUNING
VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

[Handwritten signature]

verd giste- Rijsbergen, terwijl weer voor anderen de lange wachttijd op een meester N. de Jaeger van Rijsbergen spraken in het eerste ne zijn van narte welkom in Rijsbergen. Over 20 maanden, als de plannen naar verwachting De drumband met bewoners van Piusoord roffelde enthousiast een feestmars, waarna de vele lonnenwedstrijd alvast een prijsje mee van de gemeente Rijsbergen.

Breda wint strijd om stadswapen

De stem d-2.92

toegestaan. Het verzoek was om de leeuwen of de engel te schrappen", vervolgt Nijpels. „Dat is natuurlijk te gek voor woorden. Om een foutje uit 1817 recht te zetten, ga je niet een wapen dat zeven eeuwen oud is veranderen. Er is me wel gevraagd: waar maak je je druk om? Nou hierom. Dit is toch een voorbeeld van ongehoorde bureaucratie.” Naast de kritiek op de drie schildhouders, kon ook de vrouwelijke verschijning van de engel geen genade vinden bij de leden van de Hoge Raad. „Die moesten we van haar borsten ontdoen”, aldus de burgemeester met lichte walging in zijn stem. „De stad waarop het schild, de leeuwen en de engel staan, moesten we vervangen door een muur met kantelen”, voegt de stadsarchivaris er misprijzend aan toe.

• Burgemeester Nijpels met het wapendiploma uit 1817, waarvan de omschrijving 174 jaar na dato is gerectificeerd.

- FOTO DE STEM / DICK DE BOER

... mensen
... diploma
... metse-
... uursteen-
... ijk willen

... van de
... Bouwbe-
... de bouw-
... oenen op-
... a ak-
... opiedin-
... het kader
... ingwezen.
... leerlingen
... leren en
... per week

... band re-
... over een
... laats aan
... uwa. Hier
... uwoplei-
... van 9.00

... ten

... e
... eek is in
... nsenboek
... e Perfect
... an ig
... n biljart-
... t moeten
... saan ge-

... lub DBF,
... Reichardt,
... W. Joosen,
... Monkel-

... lata zijn:
... onderdag
... 17 fe-
... d is ge-
... ebruari.

BURGEMEESTER Ed Nijpels is oprecht blij met het succesje dat hij onlangs boekte.

Het lijkt een detail tussen de besommeringen over zaken zoals de bouw van een schouwburg, maar zijn tevredenheid is er niet minder om. Eindelijk is de beschrijving van het gemeentewapen van Breda bij Koninklijk Besluit (KB) „opnieuw vastgesteld.“

Nou en?, ben je misschien geneigd te denken. Het betreft echter een feit dat letterlijk zijn weerga niet kent. Maar om dat duidelijk te maken, volgen eerst wat gegevens over het wapen.

In het tweede jaarboek (1948) van De Oranjeboom is daarover een lang artikel verschenen van J. Smit. Die beëindigt zijn verhaal aldus: „Het wapen is het oudste, dat er van de stad is overgebleven. Het water van de Mark is sinds de stichting talloze malen in zee gevloeid en tot zijn bron wedergekeerd. Oud Breda is met zijn burgers sedert eeuwen tot stof vergaan. De Lieve Vrouwekerk, het grootste monument, is eerst van de 14e, de heren van Nassau zijn eerst uit de 15e eeuw. Hun hof is eerst in de 16e eeuw gebouwd. Alleen het stadswapen is van de 13e eeuw ongeschonden en zelfs verrijkt tot ons gekomen...”

Koninkrijk

In het begin van de 19e eeuw viel er evenwel iets voor met dit kostbare erfgoed. Na de Franse tijd vormde Nederland

wapen de volgende tekst toegezonden, 'zijnde van keel (rood, red.), beladen met drie Andrieskruisen van zilver, staande twee en één. Het schild gedekt door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van goud, rustende het schild op een burg in zijn natuurlijke kleuren.”

Het schild wordt echter niet door een engel en één leeuw, maar door een engel en twee leeuwen vastgehouden. Die vergissing werd weliswaar opgemerkt door het toenmalige stadsbestuur, maar dat heeft niet tot een aanpassing geleid.

„De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde vestigde een paar jaar geleden nog eens de aandacht op dat foutje”, zegt burgemeester Nijpels in zijn werkvertrek in het gloednieuwe stadskantoor, dat uitkijkt op de Claudius Prinsenlaan en de Kloosterkazerne. „Daarop heeft de gemeenteraad besloten de juiste omschrijving vast te laten stellen.”

De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde vestigde een paar jaar geleden nog eens de aandacht op dat foutje”, zegt burgemeester Nijpels in zijn werkvertrek in het gloednieuwe stadskantoor, dat uitkijkt op de Claudius Prinsenlaan en de Kloosterkazerne. „Daarop heeft de gemeenteraad besloten de juiste omschrijving vast te laten stellen.”

„De Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde vestigde een paar jaar geleden nog eens de aandacht op dat foutje”, zegt burgemeester Nijpels in zijn werkvertrek in het gloednieuwe stadskantoor, dat uitkijkt op de Claudius Prinsenlaan en de Kloosterkazerne. „Daarop heeft de gemeenteraad besloten de juiste omschrijving vast te laten stellen.”

Op de proppen

Op dat moment komt de Hoge Raad van Adel weer op de proppen. Die adviseert name-

lijk in dergelijke kwesties. Het advies is wel van het soort dat blindelings wordt opgevolgd.

De raad liet in '91 echter weten niet aan het plan van Breda mee te willen werken. „Ik viel bijna van mijn stoel van verbazing”, herinnert Nijpels zich.

Aan de tafel in de kamer van de burgemeester licht stadsarchivaris Peter Toebak toe: „De Hoge Raad wilde niet de omschrijving veranderen als de oude tekening zou worden gehandhaafd.”

„En volgens de nieuwste regels zijn drie schildhouders niet

• De geschiedenis van het wapen van Breda gaat zo'n zeven eeuwen terug, hier een afbeelding van een zegelafdruk uit 1543.

- FOTO GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST BREDA / BEA HOEKS

De minister

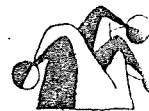
Nijpels: „Ik heb de minister van Binnenlandse Zaken, die ik nog goed ken van de Tweede Kamer, een brief gestuurd waarin ik schreef dat we nooit hadden kunnen denken onze tijd nog eens te vullen met het omschrijven van het stadswapen van Breda. Maar, zo heb ik Dales laten weten, als het nodig is, wil ik de strijd tot het bittere eind uitvechten.”

Dat was niet nodig want, 'wij Beatrix, bij de gratie gods, koningin der Nederlanden, prinses van Oranje - Nassau, enz., enz. (...) hebben goedgevonden en verstaan: Het wapen van Breda wordt vastgesteld als volgt: In keel drie schuinkruisjes van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en daken en torenhelmen van azuur (blauw, red.)’.

„Saillant in het KB is de opmerking 'Gezien het advies van de Hoge Raad van Adel'. Normaal staat daar: gehoord het advies”, is het detail dat de burgemeester niet vergeet te vermelden. „Ik ben blij dat we deze strijd hebben gewonnen; dit is gewoon een kwestie van cultuurbehoud. Vooraf zeiden deskundigen: jullie kans van slagen is nul.”

Bij het verlaten van het stadskantoor vallen ze op: de drie schuinkruisjes naast de uitgang, van rood trouwens!

themabijeen

Jeugd Jo

Breda - Zon
en Vader Ab
Viandenlaan
Joker verkie

Het feest beg
van het Ginn
belangstellin
met 12 jaar i
dag 9 en 16
ding wordt o

Vrijwill

Van onze versta

Breda - Op in
Stichting
wordt in Terh
aan een netwe
ligers die beh
zijn in de thuis
De zorg gel
oudere mense
steuning nodi
zelfstandig te l
wonen. Het l
mensen die n
huis-opname
revalideren,

an Horn¹¹. Waarmee tevens bewezen is dat de inwo-
graafschap Horn de hoorns als hun stamwapen be-
Immers bij het vervaardigen van dit zegel in 1703
ie Van Horn in deze contreien al meer dan honderd-
itgestorven¹². Het wapen van de vroegere gemeente
kan men dus gerust historisch verantwoord noemen.
ondis, kerkpatrones, vindt men terug in het schepen-
an Buggenum en de Keverbergse leeuw, alhoewel
l correct omschreven, is te verantwoorden, ondanks
deze familie niet zo heel lang heer van Buggenum is

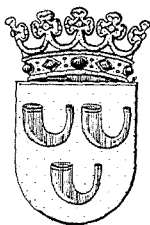
nte Nunhem had nooit een eigen wapen. De Fransen
800 van dit kerkdorp een zelfstandige gemeente, die
tot aan haar opheffing op 1 oktober 1942. Nunhem
eigen schepenbank gevormd en beschikte bijge-
over een eigen zegel. Tot 1679 was Nunhem een on-
het hoofdgerecht Haelen en daarna van het hoofdge-

edenis van de vier plaatsen Haelen, Horn, Bugge-
hem en hun oude zegels en wapens overziende, ad-
Limburgse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkun-
im' zgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap
v gevormde gemeente Haelen om bij de Hoge Raad
opteren voor een verbeterde vorm van het wapen van
eente Horn. Dit wapen viel alleen al te preferen van-
thenticiteit en eenvoudige samenstelling. Immers het
het wapen van de heren, later graven van Horn. Ze-
familiewapen zijn reeds bekend vanaf de eerste helft
ende eeuw. De plaats, en met name het kasteel Horn
en de stamzetel van dit belangrijke geslacht. Haar
waaronder Haelen, vormde het kerngebied van hun

nd tevens een unieke mogelijkheid om dit meer dan
d jaar oude wapen te laten voortbestaan in zijn meest
egio zijn namelijk de voorbeelden waarbij het voor-
derdeel van een samengesteld wapen. Op de eerste
lijk als derde kwartier van het Limburgse provincie-
ndien sierde en siert het menig gemeentewapen. In
egden, Buggenum, Haelen, Heythuysen, Horn, Hun-
eritter, Weert en Wessem; in Brabant: Budel, Eind-
e, Leende, Loon op Zand, Moergestel en Waalre. Ook
den diverse gemeentewapens met de drie hoorns:
veurne), Kasteelbrakel, Krombeke, Loker en Perwijs.
d-Frankrijk vindt men het terug: de gemeentewapens

Houtkerke, Merris, Ouderzele en St.-Sylvestre-Cap-
e voorzien. De buitengewone kroon met vijf blade-
het schild is gedekt, dient om de belangrijke en on-
taatkundige status van het graafschap Horn tijdens
gime te accentueren. De kroon met drie bladeren en
immers de gebruikelijke geworden voor de gemeen-

epenbankzegels. 19-20.
g van de hoofdstam was Jan graaf van Horn, † 10 december
s gehuwd met Anna van Egmond, weduwe van Joseph van
. De in 1568 onthoofde graaf van Horn, Philips van Montmo-
s Jan's stiefzoon.
penbankzegels. 28.

Bij Kon. Besluit van 25 nov. 1991
nr. 91.009328 is aan de nieuwe ge-
meente Haelen als wapen verleend: In
goud drie hoorns van keel. Het schild
gedekt met een gouden kroon van vijf
bladeren.

J.H. HANSEN

Het wapen van Breda

Bij besluit van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 was als
wapen voor Breda vastgesteld: van keel, beladen met drie St. An-
drieskruizen van zilver, staande twee en een. Het schild gedekt
door een engel en vastgehouden door een klimmende leeuw van
goud, rustende het schild op eene burg in zijne natuurlijke kleuren.
Dit wapen is het product van een opeenstapeling van verschillen-
de heraldische onderdelen, die niet bij elkaar passen, maar dat wel
zo voorkomt bij Th.E. van Goor, Beschryving der stad en lande
van Breda ('s-Gravenhage 1744), p. 46.

Immers, het oudst bekende zegel (1269) vertoonde een burcht
als zegelvoorstelling en daaroverheen als wapen een schild met
drie schuinkruisjes. Het zegel, dat in 1543 in gebruik was, geeft
het wapen met de drie schuinkruisjes en twee leeuwen als schild-
houders, maar latere zegels hebben of de engel als enige schild-
houder (1551, 1662) of een gekroond wapen met de twee leeuwen
als schildhouders (1794). Een uitgebreide geschiedenis van het
wapen van Breda is te vinden in het hiervóór geplaatste artikel van
de heren Van Ham en Toebak.

Het is jammer, dat juist het gecumuleerde wapen uit Van Goor
in 1815 werd aangemeld en door de Hoge Raad van Adel kritiek-
loos werd bevestigd. Bovendien vermeldt de beschrijving één
schildhoudende leeuw, terwijl de tekening er twee geeft.

Het heeft enige tijd geduurd, voordat de gemeente aandrang op
herstel van deze fout, maar bij Kon. Besluit van 25 nov. 1991, nr.
91.010650 werd het wapen van Breda als volgt vastgesteld: in
keel drie schuinkruisjes van zilver. Het schild van achter gehouden
door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee
leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rus-
tende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zil-
ver en daken en torenhelmen van azuur. Er werd geen nieuw
diploma opgemaakt.

Mr. O. SCHUTTE

VRAGEN EN ANTWOORDEN

**Portret van drie kinderen Van Roijen door de kunstschilder
Cornelis Bakker.** Onder de tekeningen uit de artistieke nalaten-
schap van de kunstschilder Cornelis Bakker (1771-1849) is een aan-
tal studies aangetroffen voor twee zeer verwante portretten van elk
drie kinderen in een landschap. Het zijn varianten van de uiteindelijk

NOORDBRABANTSE COMMISSIE VOOR WAPEN- EN VLAGGENKUNDE

van de stichting Brabants Heem

lequin

secretariaat:
Purmerstraat 14
5628 HE Eindhoven
tel. 040-242 30 23

Burgemeester en wethouders
Postbus 90.156
4800 RH Breda

uw kenmerk: -
ons kenmerk: Br/Br/02
datum: 27 juli 1998
onderwerp: wapen en vlag

Geacht college

Bij schrijven van 24 juni 1997 verzochten wij u om nadere informatie omtrent het al dan niet (gaan) gebruiken van een (nieuw) wapen en (nieuwe) vlag door de per 1 januari 1997 gevormde nieuwe gemeente Breda. Daarop hebben wij tot heden geen reactie mogen ontvangen. Graag zien wij deze alsnog tegemoet.

Met vriendelijke groet en hoogachting,

J.Th.M. Melssen, secretaris

Betreft:

Vaststelling gemeentewapen en gemeentevlag.

Inleiding

Als gevolg van de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1997 zijn de gemeenten Breda, Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen opgegaan in de nieuwe gemeente Breda. Hierdoor zijn de gemeentewapens en gemeentevlaggen van de gemeenten Breda, Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen komen te vervallen. Omdat per 1 januari 1997 sprake is van een nieuwe gemeente is het gewenst een besluit te nemen over het gemeentewapen en de te voeren gemeentevlag.

Het projectcollege gemeentelijke herindeling heeft op 26 juni 1996 besloten het wapen van de oude gemeente Breda van voor de gemeentelijke herindeling te handhaven als wapen van de nieuwe gemeente Breda. Over de gemeentevlag is geen besluit genomen.

Gezien het feit dat de vaststelling van het wapen een bevoegdheid is van de gemeenteraad is er nu feitelijk sprake van een nieuwe gemeente zonder eigen wapen. Hetzelfde geldt voor de vlag.

Voorstel

Voor de nieuwe gemeente Breda als gemeentewapen en gemeentevlag vaststellen het wapen en de vlag van de voormalige gemeente Breda.

Motivering/Toelichting

Gemeentewapen

Voor de vaststelling van een eigen wapen voor de nieuwe gemeente Breda kan worden gekozen voor:

1. een geheel nieuw gemeentewapen;
2. de handhaving van het wapen van de oude gemeente Breda.

Ad. 1. Voor de vaststelling van een nieuw gemeentewapen zal moeten worden onderzocht hoe het nieuwe wapen er uit zou moeten zien. Daarbij bestaat de keuze tussen een wapen waarin de wapens van alle voormalige gemeenten zijn verwerkt en een geheel nieuw ontwerp.

Nadat een nieuw wapen is vastgesteld dient een uitvoerige procedure gevolgd te worden. Het wapen wordt verleend door de Kroon op advies van de Hoge Raad van Adel. In dit kader dient voor een nieuw wapen door de Hoge Raad van Adel een nieuw wapendiploma te worden opgesteld dat door de Kroon bij Koninklijk Besluit moet worden bekrachtigd. Daarna volgt publicatie van het goedgekeurde nieuwe wapen.

Een van de consequenties van een nieuw wapen is onder meer dat de huidige wapens dienen te worden vervangen en dat de gemeentelijke huisstijl moet worden aangepast.

Ad. 2. Wanneer sprake is van een herindeling van een aantal gemeenten is het mogelijk om het wapen van de oude gemeente waarnaar de nieuwe gemeente is genoemd te blijven voeren. Van een dergelijk geval is hier sprake omdat de nieuwe gemeente Breda is genoemd naar de oude gemeente Breda.

Indien wordt gekozen voor het wapen van het Breda van voor de herindeling kan worden volstaan met een raadsbesluit dat ter kennisname wordt aangeboden aan de Hoge Raad van Adel.

In dit geval hoeven de huidige wapens niet te worden vervangen en hoeft de huisstijl niet te worden aangepast.

Gemeente Breda Raadsvoorstel

**Registratienr: [11218]
Dienst/afdeling: JZ**

Door de Noordbrabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde is in een rapport van mei 1996 in verband met de Brabantse herindelingsoperatie onder meer advies uitgebracht over de gemeentewapens van de toenmalige gemeenten Breda, Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen. Voor het wapen van de gemeente Breda van voor de herindeling wijst de commissie uitdrukkelijk op de mogelijkheid tot handhaving van dit wapen voor de gelijknamige nieuwe gemeente van na de herindeling.

Gemeentevlag

De vaststelling van de gemeentevlag is een verantwoordelijkheid van de gemeenteraad. Na vaststelling van de vlag heeft het raadsbesluit en een afbeelding van de vlag enkel aan de Hoge Raad van Adel ter kennisname te worden aangeboden, zodat de vlag kan worden opgenomen in het archief van de Hoge Raad van Adel.

Ook in het geval van de vaststelling van de vlag kan worden gekozen voor een nieuwe vlag danwel handhaving van de bestaande vlag.

Keuze

Hoewel het voeren van een gemeentewapen en een vlag geen verplichting is, past het de gemeente Breda, onder meer gezien de historie en de traditie op dit gebied, om een eigen wapen en een vlag te voeren. Het symboliseert immers de eigenheid van een gemeente. Het huidige wapen wordt reeds sinds 1817 gevoerd en is afgeleid van een grootzegelstempel uit de 14^e eeuw. De vlag wordt gevoerd sinds 1952. Het is gewenst de samenhang tussen de naam en het wapen van Breda te continuëren. Het Bredase wapen en de vlag bevatten elementen die wijzen op de gezamenlijke herkomst van de gemeenten Breda, Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen. Bedoeld worden de drie zilveren schuinkruisjes op een rood veld die symbool zijn van de heerlijkheid die sinds de 16^e eeuw ook wel de Baronie van Breda wordt genoemd. Tot deze heerlijkheid behoorden vanouds onder meer de gemeenten Breda, Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen. Genoemde schuinkruisjes zijn ook in gestyleerde vorm in de huidige bredase huisstijl terug te vinden.

Het vaststellen van het Bredase wapen en de Bredase vlag belet de voormalige gemeenten Nieuw-Ginneken, Prinsenbeek en Teteringen niet hun eigen oude wapen en vlag op informele wijze te voeren.

Gezien bovenstaande wordt gekozen voor de handhaving van het wapen en de vlag van de gemeente Breda van voor de herindeling.

Consequenties

Geen.

Communicatie

- de dorpsraden zijn in oktober en november 2000 geïnformeerd over de voorgenomen vaststelling van het wapen en de vlag;
- het besluit zal worden toegezonden aan de Hoge Raad van Adel en de Noordbrabantse commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde;
- een persbericht zal worden verspreid.

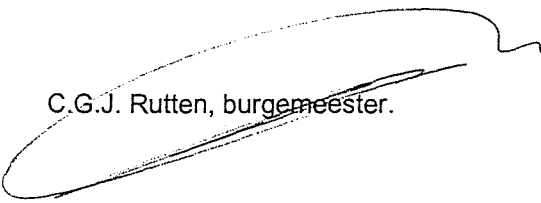
Commissiebehandeling

De commissie Algemene Zaken kan zich met dit voorstel verenigen.

Burgemeester en wethouders van Breda,

C.G.J. Rutten, burgemeester.

B. Ouwerkerk, secretaris.

* Ligt ter inzage:

1. afbeelding wapendiploma van 1817
2. Koninklijk Besluit van 25 november 1991
3. artikel van W. van Ham en P. Toebak
4. tekst besluit van 11 juni 1952

**Als bijlage bij dit voorstel is meegezonden:

-

De raad van de gemeente Breda;

gezien het voorstel van burgemeester en wethouders en met overname van de daarin vermelde overwegingen;

gelet op artikel 147 van de Gemeentewet;

besluit:

voor de nieuwe gemeente Breda vaststellen:

1. als gemeentewapen: het tot de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1997 door Breda gevoerde wapen zoals vastgesteld bij het besluit van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 met aanvulling van de wapenomschrijving in het Koninklijk Besluit van 25 november 1991;
2. als gemeentevlag: de tot de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1997 door Breda gevoerde vlag zoals vastgesteld bij het besluit van de raad van de gemeente Breda van 11 juni 1952.

Aldus besloten in zijn openbare vergadering van 21 december 2000

, voorzitter.

, secretaris.

Willem van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom
tel. 0164 243265

Bergen op Zoom, 15 januari 2001

Beste Hans,

Van Jan Melssen vernam ik dat je als bijdrage voor *Van Schild en Vaan* een artikel in de pen hebt over de wapens van de 'Brabantse bisschoppen'. Aangezien daartoe ook de bisschoppen van Breda behoren, heeft mij dit enigszins bevreemd. Immers: ik heb zelf al lange tijd geleden gegevens bijeengebracht over dit onderwerp en daarover schriftelijk en telefonisch met jou gecorrespondeerd en zelfs, naar ik mij meen te herinneren, gegevens verstrekt.

Je zult hopelijk begrijpen dat ik er zeer prijs op zou stellen een mogelijk toekomstig artikel als eerste te mogen publiceren zonder dat mij tevoren het gras voor de voeten wordt weggemaaid. Graag verneem ik van je, hoe een en ander 'zit'.

Tot zover, met vriendelijke groeten,

(Willem).

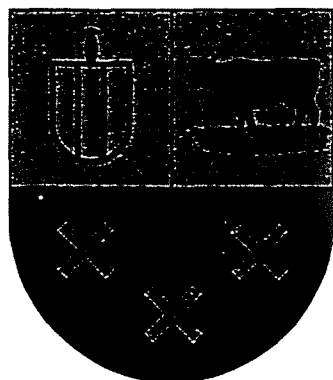
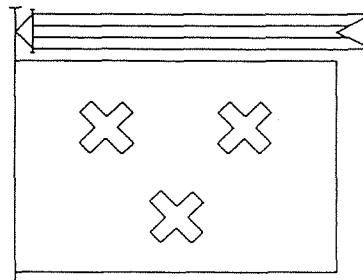
HET GEMEENTEWAPEN EN DE GEMEENTEVLAG

Het gemeentewapen van Breda is rood met drie schuinkruisjes van zilver. Het schild wordt aan de achterzijde vastgehouden door een engel en aan weerszijden door twee leeuwen. Het geheel is geplaatst op een burcht in natuurlijke kleuren.

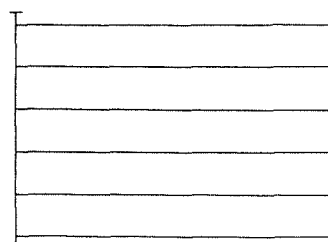
Het rode wapenschild met de drie zilveren schuinkruisjes komt voor het eerst voor in 1203 op het zegel van Godfried van Schoten, heer van Breda. Het is waarschijnlijk een geslachtswapen of familiewapen geweest. De schildhouders dateren van latere tijd.

De gemeentevlag van Breda is een rode vlag met op het midden drie witte schuinkruisjes. Bij bijzondere gelegenheden kan er boven deze vlag een oranje-wit-blauwe wimpel gehesen worden.

Het gemeentewapen van de voormalige gemeente Ginneken en Bavel vertoont een zwart rooster op een gouden veld, een rode koe op een groene grasgrond op een zilveren veld en een rood veld met drie zilveren schuinkruisjes. Het wapen van de gemeente Nieuw-Ginneken is identiek aan dat van de oude gemeente Ginneken. Het rooster is het symbool van de Heilige Laurentius, de patroon van Ginneken en de koe is het symbool van de Heilige Brigida, de patrones van Bavel.

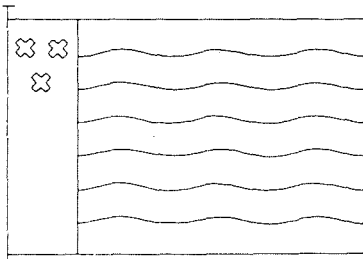
De gemeentevlag van Nieuw-Ginneken bestaat uit vijf horizontale banen van groen en wit. De vijf banen symboliseren de dorpskernen van de gemeente Nieuw-Ginneken in 1949: Bavel, Galder, Heusdenhout, Strijbeek en Ulvenhout. In Ginneken wordt een dorpsvlag gebruikt van twee even hoge banen van wit en groen.

Het gemeentewapen van de voormalige gemeente Princenhage laat drie naast elkaar geplaatste groene lindebomen op een groen terras zien, alles op een zilveren veld. De drie lindebomen symboliseren een 'haag', een sprekend wapen voor Princenhage dus.

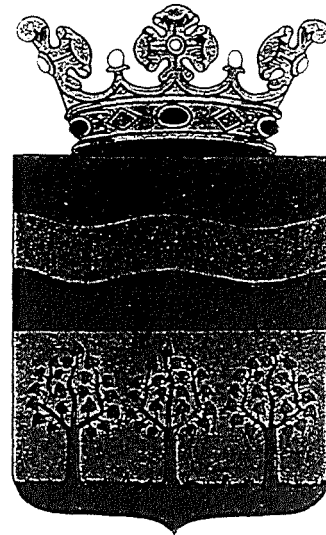
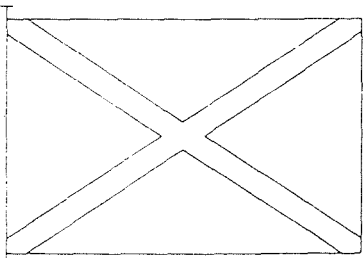
Het gemeentewapen van Prinsenbeek vertoont in de bovenste helft een golvende dwarsbalk van zilver op een veld van groen en in de onderste helft het voormalige wapen van Princenhage. De golvende dwarsbalk staat uiteraard voor een beek.

Prinsenbeek gebruikt een gemeentevlag met zeven golvende banen van groen en wit met langs de broeking (de zijde van de vlaggestok) een rode baan met bovenaan drie witte schuinkruisjes. Princenhage heeft een dorpsvlag met twee horizontale banen wit en groen.

Het gemeentewapen van Teteringen vertoont de patroonheilige van het dorp, Sint Willibrordus, van goud op een veld van blauw.

De gemeentevlag van Teteringen is rood met daar overheen een geel schuinkruis.

Gemeente Breda

Bestuursdienst

Correspondentieadres
Postbus 90156
4800 RH Breda

Noord Brabantse Commissie voor Wapen- en Vlaggenkunde
T.a.v. dhr. J. Melssen
Purmerstraat 14
5628 HE EINDHOVEN

Stadskantoor
Claudius Prinsenlaan 10
Telefoon (076) 529 30 00
Fax (076) 529 32 40
E-mail: gemeentebreda@breda.nl
Vanaf Breda CS: 10 minuten lopen,
Buslijnen: 2, 8, 9, 10, 11, 131, 401

Uw brief

Datum

Ons kenmerk

8 januari 2001

BES/2001.78

Onderwerp

Informatie

Bijlagen

vaststelling gemeentewapen en
gemeentevlag Breda

5293734 M. Oonincx

1 set

Geachte heer Melssen,

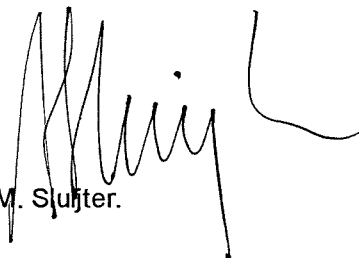
In de gemeenteraadsvergadering van 21 december 2000 heeft de Bredase gemeenteraad besloten voor de nieuwe gemeente Breda zoals deze is ontstaan na de gemeentelijke herindeling van 1997, als gemeentewapen vast te stellen het wapen van de gemeente Breda zoals dat werd gevoerd vóór de gemeentelijke herindeling. Hetzelfde is het geval met de gemeentevlag.

Bij deze stel ik u in kennis van de vaststelling van het gemeentewapen en de gemeentevlag en doe ik u toekomen een afschrift van het collegevoorstel en het raadsbesluit met betrekking tot de vaststelling. Ook zijn op uw verzoek afbeeldingen van het wapen en de vlag bijgevoegd.

Ik hoop u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd.

Hoogachtend,

het hoofd van de centrale afdeling
Juridische Zaken,

A.P.M. Slufter.

De raad van de gemeente Breda;

gezien het voorstel van burgemeester en wethouders en met overname van de daarin vermelde overwegingen;

gelet op artikel 147 van de Gemeentewet;

besluit:

voor de nieuwe gemeente Breda vaststellen:

1. als gemeentewapen: het tot de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1997 door Breda gevoerde wapen zoals vastgesteld bij het besluit van de Hoge Raad van Adel van 16 juli 1817 met aanvulling van de wapenomschrijving in het Koninklijk Besluit van 25 november 1991;
2. als gemeentevlag: de tot de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1997 door Breda gevoerde vlag zoals vastgesteld bij het besluit van de raad van de gemeente Breda van 11 juni 1952.

Aldus besloten in zijn openbare vergadering van 21 december 2000

, voorzitter.

, secretaris.

Aan: Burgemeester en Wethouders van Breda
Postbus 90156
4800 RH Breda

Bergen op Zoom, 25 juni 2007

Onderwerp: gemeentewapen en -vlag

Geacht college,

Het ligt in mijn voornemen in het jaarboek 2007 van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Stad en Land van Breda "De Oranjeboom" een artikel te publiceren betreffende de gemeentewapens-vlaggen uit de Baronie van Breda, waartoe ook uw gemeente heeft behoord. Het is de bedoeling, in het artikel de juiste informatie over Breda te geven. In verband hiermee zou ik graag beschikken over de volgende gegevens. Vooraf wil ik stellen dat het niet om de informatie gaat die reeds op de internetpagina's over uw gemeente voorkomt. Het betreft hier immers een nadere specificatie van die inlichtingen.

1. Het wapendiploma van uw gemeente.

Waar bevindt zich dit document? In een archiefbewaarplaats of ingelijst in een openbare ruimte (kantoor, vergaderplaats, raadszaal).

2. Gebruik van het wapen

Wordt het wapen (nog) geregeld gebruikt? Het is mij bekend dat veel gemeenten gebruik maken van een logo zodat het wapen op briefpapier nog zeer zeldzaam nog wordt afgebeeld. Is dat ook in uw gemeente het geval? Komt het wapen nog in of buiten het gemeentehuis voor? Zo ja, is dit uitgevoerd in de vorm van een beeldhouwwerk of van een ander kunstwerk?

3. Voorschriften over het gebruik van het wapen

Er zijn gemeenten die voorschriften hebben tegen misbruik van het wapen. Is dit ook in uw gemeente het geval? Soms gebruiken inwoners het gemeentewapen met commerciële of politieke bedoelingen (bijvoorbeeld raadsfracties). Hebben er zich in uw gemeente ook dergelijke gevallen voorgedaan?

4. De vlag van uw gemeente

Waar bevindt zich het dossier over raadsbesluit waarbij de gemeentevlag is vastgesteld? Bevindt het zich in de gemeentelijke archiefbewaarplaats of is het ondergebracht bij het regionale archief?

5. Gebruik van de vlag

Wordt de gemeentevlag nog geregeld gebruikt? Het is mij bekend dat gemeenten gebruik maken van vlag met een logo zodat de officiële vlag nog zeer zelden voorkomt. Is dat ook in uw gemeente het geval? Wordt de vlag nog gehesen in of buiten het gemeentehuis? Zo ja, zijn er speciale dagen waarop dit standaard gebeurt, bijvoorbeeld Koninginnedag of nationale herdenkingen? Of wordt de vlag permanent voor uw gemeentehuis of -kantoor gehesen?

6. Voorschriften over de vlag

Er zijn gemeenten die voorschriften hebben tegen misbruik van de vlag. Is dit ook in uw gemeente het geval? Soms gebruiken inwoners de gemeentevlag met commerciële doeleinden of politieke bedoelingen.

Uw antwoord kan van uitnemend belang zijn voor de gegevens die over uw gemeente in het artikel zullen worden opgenomen. Ik dank u bij voorbaat voor de tijd die het opzoeken van deze gegevens kan opleveren. Tot verdere toelichting ben ik uiteraard gaarne bereid.

Met de meeste hoogachting en vriendelijke groet,
Dr. W. A. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

tel. nr. 0164 243265
E-mail W.van.Ham2@kpnplanet.nl

E-mail, ontvangen 3 juli 2007

De Dhr. W. van Ham
Noordsingel 140
4611 SJ Bergen op Zoom

Voor de e-mail disclaimer van de Gemeente Breda zie:
<http://www.breda.nl/index.php?simaction=content&mediumid=1&action=11&pagid=bri&imainid=109&isubid=&stukid=6383>

Betreft: gemeentewapen en –vlag

Geachte heer Van Ham,

We hebben de volgende informatie voor u in antwoord op uw zes vragen over gemeentewapen en –vlag. De gegevens zijn afkomstig van het Stadsarchief Breda en de afdeling Kabinet van de Gemeente Breda.

1. Wapendiploma:

Het originele document ligt in de archiefbewaarpplaats van het Stadsarchief van Breda aan Parade 12.

2. Gebruik van het wapen:

Ook de Gemeente Breda gebruikt een logo, de drie rode St. Andrieskruisjes, onder andere op het briefpapier en de enveloppe. Het wapen komt nog wel voor op het speciale briefpapier dat de burgemeester gebruikt.

Op de buitengevel van Stadskantoor A, Claudius Prinsenaaln 10, staan de drie kruizen afgebeeld.

De gemeentelijke huisstijl is gebaseerd op het gebruik van de drie rode kruisjes als logo.

3. Voorschriften over het gebruik van het wapen: zie 6.

4. Gemeentevlag:

Het dossier bevindt zich in het Secretarieearchief dat wordt bewaard op het Stadsarchief Breda, Parade 12.

5. Gebruik gemeentevlag:

→ Binnenlandse Zaken stuurt jaarlijks de vlaginstructies op en daar houdt Breda zich aan. Uitlenen gebeurt regelmatig. In gevallen waar de stad gepromoot wordt bijvoorbeeld, zoals tijdens grote symposia en evenementen. Dat gebeurt via het depot aan de Slingerweg.

Mensen betalen borg voor het lenen van een vlag.

6. Voorschriften over vlag

Overigens geldt voor deze verzoeken en die om het gemeentelijk logo te gebruiken een afspraak: over het algemeen niet voor commerciële doeleinden en elk verzoek wordt gewogen door het hoofd SSC Communicatie van de Gemeente Breda. Wij wensen u succes met de afronding van uw artikel in De Oranjeboom, jaarboek 2007. Met vriendelijke groet, Secretariaat SSC Communicatie.

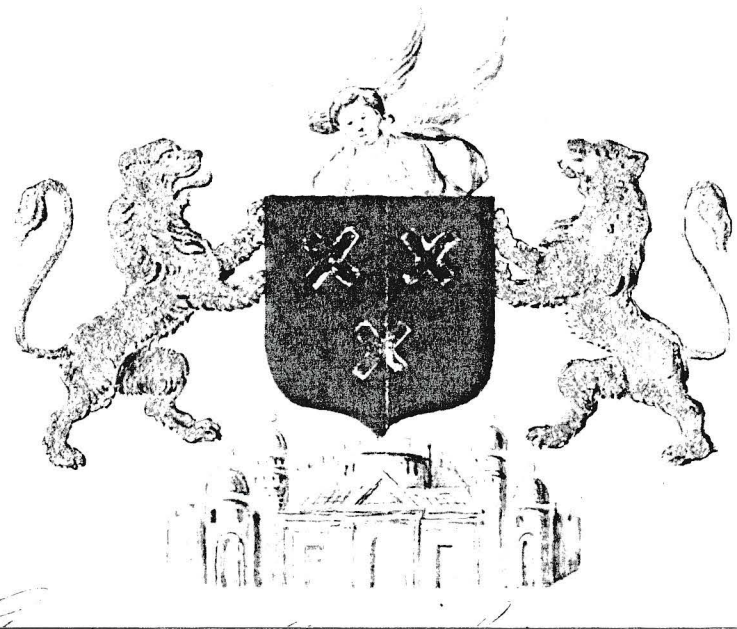
BEWAARPLAATS	ARCHIEF/COLLECTIE	INV./CAT.NR.	FOTONEGATIEF PLAATS EN NR.	AFGIETSEL PLAATS EN NR.	NR.
RANS	Prov. Bestuur	5207		Eigendom Stichting BRABANTS HEEM	

ATUM:	kopie 1830	ZEGEL VAN	Breda
-------	------------	-----------	-------

Aden

re

de

met

en e

gha

his

hwa

MATERIAAL	KLEUR	VORM	MAAT	STAAT	BEVESTIGING	CONTRAZEGE
-----------	-------	------	------	-------	-------------	------------

BREDA

DOOR DE EEUWEN HEEN

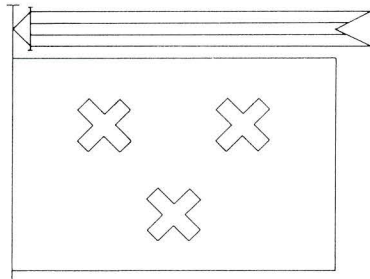
Gemeente Breda

HET GEMEENTEWAPEN EN DE GEMEENTEVLAG

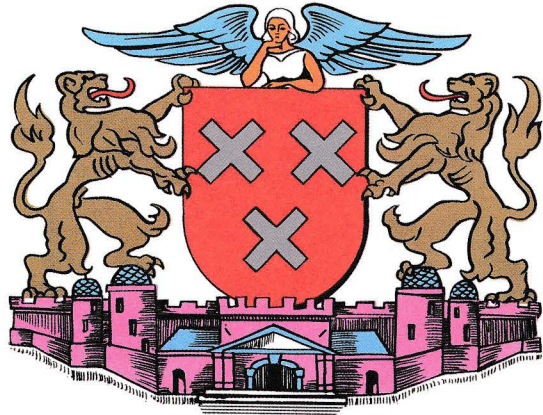
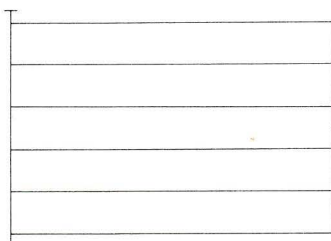
Het gemeentewapen van Breda is rood met drie schuinkruisjes van zilver. Het schild wordt aan de achterzijde vastgehouden door een engel en aan weerszijden door twee leeuwen. Het geheel is geplaatst op een burcht in natuurlijke kleuren.

Het rode wapenschild met de drie zilveren schuinkruisjes komt voor het eerst voor in 1203 op het zegel van Godfried van Schoten, heer van Breda. Het is waarschijnlijk een geslachtswapen of familiewapen geweest. De schildhouders dateren van latere tijd.

De gemeentevlag van Breda is een rode vlag met op het midden drie witte schuinkruisjes. Bij bijzondere gelegenheden kan er boven deze vlag een oranje-wit-blauwe wimpel gehesen worden.

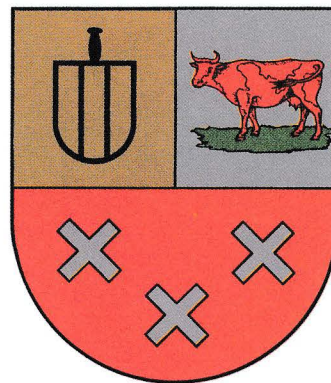
Het gemeentewapen van de voormalige gemeente Ginneken en Bavel vertoont een zwart rooster op een gouden veld, een rode koe op een groene grasgrond op een zilveren veld en een rood veld met drie zilveren schuinkruisjes. Het wapen van de gemeente Nieuw-Ginneken is identiek aan dat van de oude gemeente Ginneken en Bavel. Het rooster is het symbool van de Heilige Laurentius, de patroon van Ginneken en de koe is het symbool van de Heilige Brigida, de patrones van Bavel. De gemeentevlag van Nieuw-Ginneken bestaat uit vijf horizontale banen van groen en wit. De vijf banen symboliseren de dorpskernen van de gemeente Nieuw-Ginneken in 1949: Bavel, Galder, Heusdenhout, Strijbeek en Ulvenhout. In Ginneken wordt een dorpsvlag gebruikt van twee even hoge banen van wit en groen.

THE MUNICIPAL COAT OF ARMS AND FLAG

The municipal coat of arms of Breda is red with three St. Andrew's crosses in silver. Its earliest appearance dates back to 1203 on the seal of Godfried van Schoten, lord of Breda. The supporters (the angel and the two lions) were added at a later date. The shield is placed on a castle in natural colours.

The municipal flag is red with three St. Andrew's crosses in the centre. On special occasions an orange-white-blue streamer may be added.

The coat of arms of the former municipality of Ginneken and Bavel shows a black grill on gold, a red cow on a patch of grass placed in a silver quarter and in the base the three St. Andrew's crosses on red.

The grill is the symbol of St. Laurence, patron saint of Ginneken and the cow is the symbol of St. Bridget, the Irish saint and patron saint of Bavel.

BREDA, DOOR DE EEUWEN HEEN

Vroegste weergave burcht

BREDA STAD...

De naam Breda komen we voor het eerst tegen in een oorkonde uit 1125. De naamsverklaring is simpel: een gehucht aan de **brede** rivier de **Aa**, dus Breda. Een oorkonde uit 1198 vermeldt een *castellum*, een primitief kasteel. Een bijzonder jaartal is 1252. Breda krijgt dan stadsrechten van Hendrik IV van Schoten. Het jaar 2002 wordt dus zeer bijzonder voor Breda!

Princenhage 1198

Stadsrechten Breda 1252

Teteringen 1303

Parochie Princenhage 1316

Parochie Teteringen 1635

Het dorp (Princen)Hage

Belegingskaart van het beleg 1625/1626 met een groot deel van de Baronie
Op deze kaart ligt het zuiden boven

DE DORPEN...

De vroegste vermelding van **Princenhage** dateert van 1198. Al in 1316 ontstaat in Princenhage een eigen parochie. Het dorp, gebouwd rond de gotische dorpskerk Sint Martinus, krijgt in 1328 een eigen bestuur wanneer een schepensbank wordt opgericht. De aanduiding 's-Princenhage' komt rond 1750 in zwang, ook wel geschreven als 'Princenhage' of 'Prinsenhage'.

's-Princenhage' 1750

Parochie Beek 1796

Beek is lange tijd een gehucht, behorende tot Princenhage. In 1796 komt er een zelfstandige parochie. Een gemeente wordt **Beek** pas in 1942, aangeduid als Beek NB, sinds 1951 **Prinsenbeek** genoemd.

Gemeente Teteringen 1810

Het dorp **Teteringen**, waarvan de oudste vermelding dateert van 1303, heeft zich als gemeente ontwikkeld vanaf 1795. De bestuurlijke constructie was bijzonder: Teteringen had zes gezwoorenen die samen met het Bredase bestuur de lopende dorpszaken regelden. Sinds 1810 is Teteringen echter een volledig zelfstandige gemeente. Als parochie was Teteringen al veel eerder eigen baas, namelijk sedert 1635.

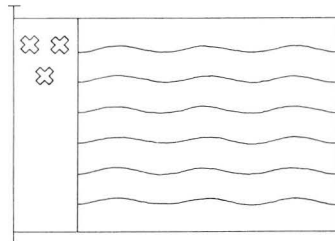
Beek wordt Prinsenbeek 1951

HET GEMEENTEWAPEN EN DE GEMEENTEVLAG

Het gemeentewapen van de voormalige gemeente Princenhage laat drie naast elkaar geplaatste groene lindebomen op een groen terras zien, alles op een zilveren veld. De drie lindebomen symboliseren een 'haag', een sprekend wapen voor Princenhage dus.

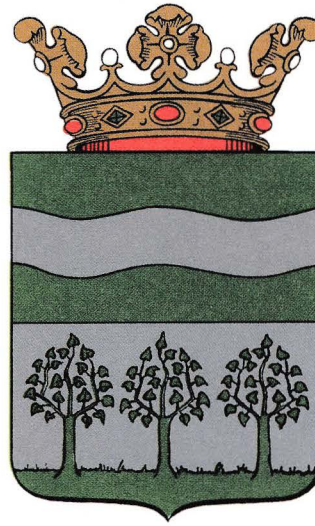
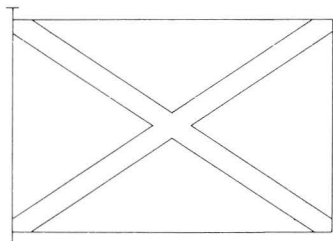
Het gemeentewapen van Prinsenbeek vertoont in de bovenste helft een golvende dwarsbalk van zilver op een veld van groen en in de onderste helft het voormalige wapen van Princenhage. De golvende dwarsbalk staat uiteraard voor een beek.

Prinsenbeek gebruikte een gemeentevlag met zeven golvende banen van groen en wit met langs de broeking (de zijde van de vlaggestok) een rode baan met bovenaan drie witte schuinkruisjes. Princenhage heeft een dorpsvlag met twee horizontale banen wit en groen.

Het gemeentewapen, sinds 1997 dorpswapen van Teteringen vertoont de patroonheilige van het dorp, Sint Willibrordus, van goud op een veld van blauw.

De gemeentevlag, sinds 1997 dorpsvlag van Teteringen is rood met daar overheen een geel schuinkruis.

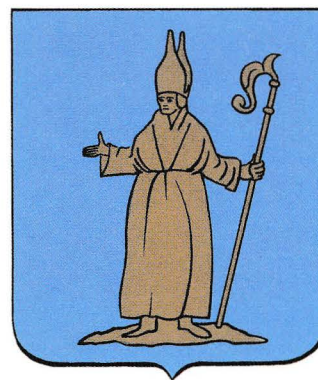

THE COAT OF ARMS AND FLAG OF PRINCENHAGE AND TETERINGEN

The coat of arms of the former village of Princenhage shows three lime trees on a green patch placed on a silver background. The three lime trees symbolize a hedgerow (in Dutch: haag).

Prinsenbeek's coat of arms shows a wavy silver band (= a brook; in Dutch beek) on a green field and in the base the former coat of arms of Princenhage.

Prinsenbeek had a flag with seven wavy bands in green and white and on the left a red field with three St. Andrew's crosses. The flag of Princenhage shows two horizontal bands in white and green.

The coat of arms of Teteringen shows the patron saint of the village, St. Willibrord, in gold on a blue field. The flag is red with a St. Andrew's cross in yellow.

DE NEDERLANDSCHE LEEUW

MAANDBLAD VAN HET

Koninklijk Nederlandsch Genootschap voor Geslacht- en Wapenkunde

Beschermheer:
Z.K.H. Prins Bernhard
der Nederlanden

Jaargang CXI, nr. 4-6
april-juni 1994

Het gemeentewapen van Breda aangepast

door Willem VAN HAM en Peter TOEBAK

Stadszegel, 1 mei 1269

Afb. 1

Tegenzegel, 1269

Afb. 2

GA Breda, Archief Begijnhof

Het diploma, waarbij op 16 juli 1817 de stad Breda werd bevestigd in het door haar tot dusverre gevoerde wapen, getuigt van de haast, waarmee in die periode de procedure tot vaststelling van wapens werd afgedaan. De onvolkomenheid zit niet in de tekening - al kan op de stijl heel wat worden afgedongen - maar in de omschrijving van het wapen. Reeds eerder (in 1953) werd een poging gedaan, tot een betere omschrijving te komen, maar pas bij Koninklijk Besluit van 25 nov. 1991 kwam deze tot stand. Dat besluit vormde - als eerste in Nederland - een aanvulling op het wapendiploma, dat overigens onverkort zijn gelding bleef behouden. Aan de geschiedenis van het stadswapen en aan de totstandkoming van genoemd Koninklijk Besluit is deze bijdrage gewijd.

Geschiedenis

Omstreeks 1150 bracht de gesloten wapenrusting de noodzaak met zich mee tot het voeren van een herkenningsteken op het slagveld of bij het toernooi. Al werd het teken op meerdere onderdelen van de rusting aangebracht, toch genoot van meet af aan het schild de voorkeur. Het oppervlak van dit afweerwapen was bij uitstek geschikt voor het aanbrengen van kleuren en afbeeldingen (kentekens) en ook buiten het gevecht getuigde een opgehangen schild van de identiteit van de drager. Het voeren van een heraldisch wapen was aanvankelijk volledig persoonsgebonden, maar spoedig werd het kenteken erfelijk binnen het geslacht of de familie.

Bij het verdwijnen van het ridderwezen verdween het heraldische wapen niet. Behalve de registratie door deskundigen, met name de herauten, was voor dit voortbestaan het gebruik van zegels als waarmerk bij het bekrachtigen van geschreven verdragen en akten van belang. Immers: op de zegels werd de ridder te paard afgebeeld, met schild, zwaard, helm en helmteken, of men plaatste alleen zijn schild in het zegelveld, al dan niet voorzien van helm, helmteken en dekkleden.

De opkomende derde stand nam vervolgens het gebruik van heraldische wapens en zegels over, vervolgens eveneens de publieke en privaatrechtelijke instellingen. Tot deze rechtspersonen behoorden nadrukkelijk eveneens de steden: collectiviteiten van vrije burgers, met het wapen als symbool van eigen identiteit. De psychologische werking van het stadswapen mag niet worden onderschat, want ook hiermee verwierven de steden zich een eigen plaats binnen vormtaal en symboliek van middeleeuws Europa.

Het uiterlijk van wapens kende een hele ontwikkelingsgang. Na het verdwijnen van de gesloten wapenrusting, die heraldische kentekens noodzakelijk had gemaakt, bleef het wapen bestaan als representatief embleem van families en van geestelijke en wereldlijke corporaties. Uiteraard ging het deel uitmaken van de ornamentiek en onderging het als zodanig de ontwikkeling van de kunststijlen: na de gotiek kregen de renaissance, de barok, het rococo en het classicisme er vat op. Vanaf het midden van de negentiende eeuw ging men de wapenkunde weer kritischer beoefenen, na een lange periode, die men als een tijdperk van verval, overwoekering en verwording beschouwt. Sinds die tijd zijn versobering en historische getrouwheid het parool.

De evolutie van het stadswapen van Breda is aan de hand van de bewaard gebleven afdrucken van de stadszegels goed te volgen. Het oudst bekende zegel (afb. 1) kan globaal worden gedateerd op de tweede helft van de dertiende eeuw. Tegen een zeer gestileerde burcht is het wapenschild van de heren van Breda aangebracht.

Van de burchtmuren is een deel met twee schietspleten en v kantelen te zien. Van een hoger gelegen muurgedeelte of tot steken twee kantelen boven de middelste van de ervoor gele; muur uit. De vraag, of hier een werkelijke burcht of een symbool van stedelijke weerbaarheid bedoeld wordt, is niet met stelling te beantwoorden. De boven de muur uitstekende kantelen vul juist een hiaat in het zegelveld, zodat ook aan een esthetische greep kan worden gedacht¹.

Het wapenschild is dat van de heren *van Breda*, die sinds twaalfde eeuw tot 1287 Stad en Land regeerden². De kleuren zilveren schuinkruisjes op rood, zijn vanaf het midden van de dertiende eeuw (1254) bekend³. De stad heeft waarschijnlijk geen andere kleuren aangenomen dan die van de heer. Tijdens de volgende evolutie behield men steeds de kern van de voorstelling, namelijk het schild met de schuinkruisjes. Het Bredase stads wapen stuurde hechtte kennelijk sterk aan het wapenschild, al blijft men zeker over de diepere betekenis.

Niet iedereen zal de diepgravende, juridische uitleg willen volgen, die Smit eraan gaf⁴. Na het uitsterven van de heerlijke familie heeft Breda het schild geleidelijk aan als het eigen wapen beschouwd, een ontwikkeling die ook elders te volgen is. Als voorbeelden dicht bij huis kunnen Grave, Heusden, Woudrichem en Zevenbergen worden genoemd, verder naar het zuiden Diest. In het tegenzegel werd een omgewende heraldische leeuw tussen de schuinkruisjes afgebeeld (afb. 2)⁵. Hiermee is de tweede figuur van het toekomstige wapenensemble eveneens gedateerd. Aan het zien de heren van Breda hun rechten in leen hielden van het hertogdom Brabant, kan aan de herkomst van de leeuw nauwelijks getwijfeld worden.

Binnen het oude land van Breda was nog een plaats vrijwel gelijkwaardig met Breda stad geworden. Wij bedoelen hier Bergen op Zoom. De schepenen van Bergen plaatsten eveneens het wapen met de schuinkruisjes op hun zegel. Later maakte men onderscheid met het Bredase wapen, door een groene bergtop in het schildvoet toe te voegen⁶.

Een andere 'concurrent' woonde dicht bij huis en was machtiger dan de stad: de heer van Breda, die weliswaar sinds 1287 een ander geslacht stamde dan de oorspronkelijke familie, maar het wapen met de schuinkruisjes beschouwde als deel van zijn identiteit en als kenteken van zijn heerlijkheid, de latere Baronie van Breda. Als zodanig werd het gebruikt tot in de late zeventiende eeuw, toen men een ingewikkelder wapen invoerde, dat het nodige onderscheid met het stadswapen moest verschaffen⁷.

In de vijftiende eeuw komen naast elkaar twee zegels in gebruik: het grootzegel, dat gebruikt werd om belangrijke overeenkomsten

1. Corpus Sigillorum Neerlandicorum. De Nederlandsche zegels tot 1300 ('s-Gravenhage 1937-1940), Pl. 96, nr. 576.
2. Jhr. C.Ph.L. van Kinschot, 'Breda - Schooten', in: De Ned. Leeuw 34 (1937), kol. 174-179; Corpus sigillorum, Pl. 126, nrs. 769-772.
3. P. Adam-Even, 'Un armorial français du milieu du XIIIe siècle: Le rôle d'armes Bigot - 1254', in: Archives Héraldiques suisses 63 (1949), 69 nr. 126; R. Nusard, Le rôle d'armes Bigot ([Parijs] 1985), 63 nr. 163, 126, Pl. X.
4. J.P.W.A. Smit, 'Het wapen van Breda', in: De Oranjeboom 2 (1949), 17-18.
5. Corpus sigillorum, Pl. 96, nr. 577.
6. W.A. van Ham, 'De symbolen van Bergen op Zoom', in: De Brabantse Leeuw 36 (1987) [ook afzonderlijk als overdruk verschenen], 3-12.
7. W.A. van Ham, 'De symbolen van Stad en Land van Breda', in: De Oranjeboom 21 (1968), 101-124.

Grootzegel, vermoedelijk in gebruik sinds
het tweede kwart van de 15de eeuw

ARA, Nass. Dom. I, inv. nr. 1323
(registnr. 3084), dd. 13 sept. 1543

Afb. 4

Zegel ten zaken,
vermoedelijk in gebruik sedert de 15de eeuw

ARA, Nass. Dom. I, inv. nr. 109
(registnr. 3239), dd. 6 april 1551

Stadszegel tweede helft 17de eeuw

RA Noord-Brabant, Raad van Brabant
inv. nr. 1057, dd. 21 maart 1662

Afb. 6

Zegelcachet tweede helft 18de eeuw

GA Bergen op Zoom, Stadsarchief
inv. nr. 3119, dd. 31 okt. 1794

bekrachtigen, en het zegel ten zaken, waarvan men minder be-
grijpe akten voorzag.

Sommige steden deden er eeuwen over, voor zij een volledig
penensemble gingen voeren. Breda bereikte dit stadium op een
trekkelijk vroeg tijdstip, want op het grootzegel (afb. 3) komt
sds het ensemble voor, dat thans nog het volledige wapen van
Breda vormt⁸. De burcht is daarop volledig uitgewerkt en bestaat,
naalve uit een muur met vier van spitsen voorziene muurtorens
en een open poortgebouw. De toren, die daarachter oprijst, heeft
een dubbele rij vensters of schietgaten en een spits, waarop het
schild rust. Dit schild heeft een halfronde onderkant, in tegenstel-
ing tot het puntige gotische schild dat op het dertiende-eeuwse
zegel prijkt. Een onduidelijk gevormd grondstuk of heuveltje heeft
aan weers-zijden van de burcht twee toppen, waarop de schildhou-
dende leeuwen met één van hun achterpoten staan. Om de lege
ruimte tussen de burchttoren, de heuveltoppen en de schildvoet op
te vullen groeit aan beide zijden nog een boompje. Bovenaan rust
een engel met de rechter elleboog op het schild, terwijl hij dit met
de linkerhand vasthoudt. Omdat in de tijd, waarin het zegel werd
gevaardigd, de graven van Nassau in Breda regeerden, veronder-
stelde men dat de schildhoudende leeuwen de Nassause zouden
zijn. Gezien het voorkomen van een (Brabantse) leeuw op het der-

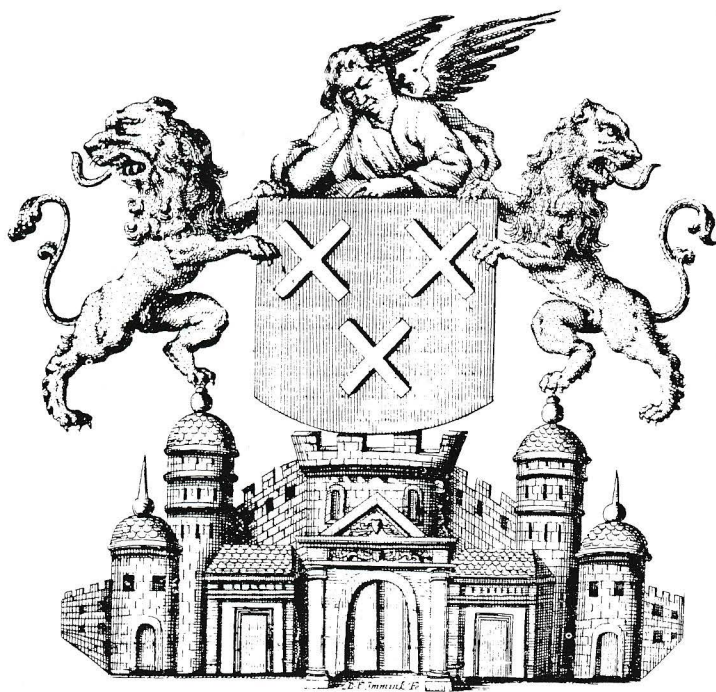
tiende-eeuwse tegenzegel kan deze toeschrijving met reden be-
twijfeld worden. De engel sluit de compositie aan de bovenzijde
af. Op zegels in binnen- en buitenland komt een engel als schild-
houder herhaaldelijk voor. De betekenis van deze figuur is overig-
ens moeilijk te achterhalen.

De behoefte aan nieuwe zegels bracht die aan vernieuwing van
vormen met zich mee en ook het stadswapen van Breda ontsnapte
daaraan niet. Op het zegel ten zaken (afb. 4) zit of hurkt de engel
achter het schild, dat hij met de rechterhand vasthoudt; met de lin-
ker maakt hij een wijdse geste, waardoor deze hand in het rand-
schrift terecht komt⁹. Het zegel ten zaken van Breda bleef tot in de
tweede helft van de zeventiende eeuw in gebruik. Omdat het stem-
pел toen was afgesleten, werd het vervangen door een vlakker ge-
sneed cachet, waarop een engel staat, die het schild met beide
handen vasthoudt (afb. 5). Afgezien van het schild lijkt dit zegel
op dat van Maastricht¹⁰.

8. Algemeen Rijksarchief 's-Gravenhage, Archief Nassause Domeinraad I,
inv.nr. 1323, regist nr. 3084.

9. Archief Nassause Domeinraad I, inv.nr. 109, regist nr. 3239.

10. Rijksarchief in Noord-Brabant, Archief Raad van Brabant, inv. nr. 1057.

Wapenensemble, naar een gravure van Immink, 1744

Afb. 7

Tekening, ingezonden ten behoeve van de wapenbevestiging, 1815

Afb. 8

's-Gravenhage, Archief Hoge Raad van Adel

In de achttiende eeuw schafte men een ander zegel aan, waaraan de engel en de burcht niet zijn afgebeeld (afb. 6). Het schild daarop met de onderkant op een krullerige versiering, een zogenaamde arabesk. De engel is vervangen door een kroon van bladeren en twee maal drie parels. Van het vijftiende-eeuwse wapenensemble resteren slechts het schild en de beide schildhoudende leeuwen¹¹. De kroon is er een van het model, dat als rangkroon voor markgraven werd beschouwd. Het kwam als zodanig voor op de wapens van Antwerpen en Bergen op Zoom. Daar paste deze kroon ook beter, want beide steden waren in tegenstelling tot Breda hoofdplaats van een markgraafschap of markgraafschap¹². Dit kroonmodel komt echter meermalen voor bij plaatsen die met een markgraaf niets van doen hadden, bijvoorbeeld bij vele steden in Holland. Onnodig te zeggen, dat het aannemen van deze kroon zowel te Breda als elders aan onachtzaamheid van stempelsnijders mag worden toegeschreven.

Het gekroonde wapen zonder burcht en engel werd in de achttiende eeuw zelf blijkbaar als een vermindering van het volledige wapenensemble gezien. Voor deze opvatting pleit de gravure door Immink afgedrukt in het bekende standaardwerk van Th. van Goor (1744), die geheel aan het grootzegel is ontleend (afb. 7). Er zijn enkele verschillen, die zijn toe te schrijven aan het feit dat een op een rond zegelvlak aangebrachte afbeelding in een rechthoekige compositie werd omgevormd. De burcht is aanzienlijk verbreed en reikt bijna tot de helft van de hoogte van het wapenensemble. De leeuwen zweven nu ieder met één van de rechterpoten boven het lage deel van de burcht, terwijl de andere poten op muurtorens rusten. Het wapenschild heeft een bijna vierkante vorm gekregen¹³.

Nadat in de Franse tijd enige door het toenmalige regime vervalste zegels geschreven zegels werden gebruikt, keerde men onder koning Willem I terug naar het "vanouds overgeleverde". Van hogerhand werden nu maatregelen genomen, waardoor de wapens door middel van beschrijving en tekening een officiële bekrachtiging zochten tegen den krijten. De Hoge Raad van Adel kreeg in 1814 van de koning de opdracht om alle steden, dorpen, heerlijkheden, districten en corporaties te benaderen, die tevoren een heraldisch wapen hadden gevoerd of thans een wapen wilden gaan voeren. Voor de bevestiging en registratie moesten deze een nauwkeurige tekening van het wapen zenden. Het ging toenmaals klaarblijkelijk om haastwerk en werden vele fouten gemaakt, én door de gemeenten én door de afgevaardigde Hoge Raad.

Bij de procedure, die aan de bevestiging van het wapen van Breda voorafging, bleek de burgemeester sterk te hechten aan "eene accurate tekening", die het wapen moest weergeven, zodat dit "van oude tijden tot heden onverändert heeft bestaan"¹⁴. Bij de zond ter bevestiging een tekening van het wapen in, die vrijwel identiek is met genoemde gravure, maar waarop het schild de gebruikelijke onderkant met een accolade-vorm heeft (afb. 8)¹⁵. In de begeleidende brief noemde hij alle bekende elementen van

11. Gemeentearchief Bergen op Zoom, Archief Secretarie tot 1810, inv.nr. 3.

12. Van Ham, 'De symbolen van Bergen op Zoom', 27-28.

13. Th.E. van Goor, Beschryving der Stadt en Lande van Breda ('s-Gravenhage, 1744), 46.

14. Gemeentearchief Breda, Secretariearchief 1815-1925, inv. nr. 584 (vergadering burgemeester en wethouders dd. 13 jan. 1815, punt 8).

15. Oud-archief Hoge Raad van Adel te 's-Gravenhage, dossier Breda.

vaartegenover het Bredase gemeentebestuur een even beginselast standpunt plaatste!

De burgemeester van Breda nam direct contact met de minister van Binnenlandse Zaken op. "Ik vind dat hiermee de wereld op zijn kop wordt gezet". En hij bepleitte nogmaals de 'Bredase zaak'³¹. Een gemeentewapen is primair te beschouwen als herkenningsteken en voldoet hieraan het beste, wanneer het stoelt op de historische traditie. Resultaat: het ministerie werkte alsnog mee en de Hoge Raad vergenoegde er zich mee, de normale zinsnede in het te nemen Koninklijk Besluit "De Hoge Raad van Adel geoordeeld" te vervangen door "Gezien het advies van de Hoge Raad van Adel".

Het Koninklijk Besluit van 25 nov. 1991 luidde uiteindelijk als volgt³²: In keel drie schuinkruisjes van zilver. Het schild van achter gehouden door een engel van natuurlijke kleur en van terzijde door twee leeuwen van goud, getongd en genageld van keel; het geheel rustende op een geopende stenen burcht van keel, met voegen van zilver en daken en torenhelmen van azuur.

De gekozen formulering voldoet helemaal aan die in het Bredase raadsbesluit, behalve op één plaats: het Koninklijk Besluit gebruikt een punt na "zilver" in de eerste regel en het raadsbesluit een puntkomma. Mogelijk heeft de bekrachtiger hiermee willen aangeven, dat de eerste zin het belangrijkste element van het wapen inhoudt. Waarschijnlijker is, dat een simpele typefout is gemaakt. De puntkomma verdient de voorkeur, omdat daarmee beter wordt aangegeven dat van één volledige omschrijving sprake is.

Hoe dan ook, Breda beschikt thans als enige gemeente in Nederland over een wapendiploma van 1817 met als aanvulling een Koninklijk Besluit van 1991.

Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst en de familie Van Baaxen

door Drs. Geertruida DE MOOR

Inleiding

Waarom *Elizabeth Woutersdr. van Baaxen*, later genoemd 'de oude' (geb. ca. 1458), in 1463/'64 in Leeuwenhorst intrad¹, is op het eerste gezicht niet duidelijk. De Leeuwenhorster religieuzen kwamen namelijk zeker tot in de 15de eeuw voornamelijk uit Hollandse adellijke geslachten. Kwamen zij uit andere gewesten, dan bestonden er hechte familiebanden tussen hen en de reeds aanwezige Leeuwenhorster religieuzen².

Elizabeth van Baaxen was echter in het klooster een 'femina nova', want haar familie had geen banden met de bewoners van

1. Brief van burgemeester aan minister van Binnenlandse Zaken, 13 mei 1991.

2. Kon. Besluit nr. 91.010650 dd. 25 nov. 1991.

3. Met dank aan de heren W. Beelen, E.J.C. Boutmy de Katzmann, C. Hoek en Dr. J.G. Smit. Zie over de sociale achtergronden van de Leeuwenhorster religieuzen: G. de Moor, *Verborg en geborgen. Het cisterciënzerinnenklooster Leeuwenhorst in de Noordwijkse regio (1261-1574)*, hoofdstuk 2.A. Genealogische, geografische en sociale gegevens van de religieuzen (nog te verschijnen).

4. Rijksarchief in Zuid-Holland (hierna: RAZH), Archief Leeuwenhorst (hierna Lwh), rekeningnr. 67, rubriek "onwis ontfang".

Leeuwenhorst. Pater Amadeus Fruijtier heeft zelfs het vermoeden uitgesproken dat zij met andere Gelderse religieuzen in 1493 uit de abdij Fürstenberg bij Xanten naar Leeuwenhorst gekomen was om de abdij te hervormen³. Dit is onjuist, want in de rekening van het jaar 1493/'94 wordt gesproken over de priorin en drie religieuzen van Fürstenberg (waarvan de namen niet worden genoemd), die reisgeld naar huis kregen⁴. Deze zusters bleven dus niet in Leeuwenhorst.

Het geslacht *Van Baaxen* kwam oorspronkelijk uit Baaxem, dat ten westen van Roermond ligt. Later treffen wij de *Van Baaxen's* in Gelre en Holland aan. In 1370 zegelde *Hendrik van Baaxen*, heer van Baaxen, net als later zijn afstammelingen, met een gaande leeuw (afb. 1)⁵.

Afb. 1

Zegel van *Hendrik van Baaxen*, 1370

Foto: H.L. Mordang

RA Limburg, Maastricht, Archief van rijksabdij Thorn

3. In *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* dl. 3 (Leiden 1914), kol. 52-53; zie over deze reformatie: A.H.L. Hensen, 'Een viertal visitatiebrieven van Leeuwenhorst', in: *Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem* 26 (1915), 358-387.

4. RAZH, Lwh, rekeningnr. 94, rubriek "alrehande uitgeven".

5. L.H.J.M. van Reij, *Geschiedenis van het kasteel van Baaxem en het geslacht van Baaxen* (Eigen uitgave 1985; aanwezig Stadsbibliotheek Maastricht); J. Habets, *De archieven van het kapittel der hoogadellijke rijksabdij Thorn. Dl. I, Charters en andere bescheiden van 966 tot 1550* (z.p. 1889), nr. 246, p. 272-273. Zie ook over de familie *Van Baaxen*: J.C. van der Meulen, 'Genealogieën samengesteld door de gebroeders van Atteveld', in: *De Ned. Leeuw* I (1883), in casu 34. Waarschijnlijk was dit dezelfde *Hendrik van Baaxen*, die op 13 okt. 1378, samen met zijn broer *Jan*, genoemd wordt (A.P. van Schilfgaarde, *Het archief van de huizen Waardenburg en Neerijnen 1288-1827, met aanvullingen van R.A.D. Renting en J. den Draak*, (hierna: RAG, Waardenburg) I, Inventaris (Arnhem 1980), inv. nr. 207).